

MAKROEKONOMIJA

MAKROEKONOMIJA

Makroekonomija je agregatna analiza ekonomskega obnašanja državnih oblasti, podjetij in posameznikov. Je študij obnašanja gospodarstva kot celote. Preučuje celotno raven outputa, brezposelnosti in cen.

Nasprotno pa **mikroekonomija** preučuje ekonomsko vedenje in delovanje posameznih ekonomskih enot (ne glede na njihovo velikost).

CILJI MAKROEKONOMIJE

1. Visoka zaposlenost, nizka brezposelnost

Delovna sila vključuje vse zaposlene osebe in tiste osebe, ki delo iščejo (*neprostoVOLjna brezposelnost*), torej ne vključuje tiste, ki nimajo zaposlitve in je ne iščejo (*prostoVOLjna brezposelnost*).

Stopnja brezposelnosti običajno kaže stanje poslovnega cikla: ko output pada, pada tudi povpraševanje po delu in stopnja brezposelnosti narašča.

2. Stabilne cene

Najpogostejša mera splošne ravni cen je **indeks potrošnih cen (IPC)**. IPC meri stroške stalne košarice dobrin, ki jih kupi povprečni mestni potrošnik. Splošno raven cen označimo z **P**.

Spremembo ravni cen im. **stopnja inflacije**, ki označuje stopnjo rasti ali padca ravni cen od enega leta do naslednjega.

Stopnja inflacije
potrošnih cen (v %)

Hiperinflacija je inflacija pri zelo visokih stopnjah (denimo 1000)

Galupirajoča inflacija je inflacija pri 50 do 100 ali 200 odstotkov letno.

Zmerna inflacija je rast ravni cen, ki ne spreminja močno relativnih dohodkov ali cen.

Deflacija se pojavi, ko cene upadejo (stopnja inf. je negativna). **Dezinflacija** je proces zmanjševanja visoke stopnje inflacije.

3. Visoka gospodarska rast

Najširša mere celotnega outputa je **bruto domači proizvod (BDP)**. BDP je mera tržne vrednosti vseh končnih dobrin in storitev, ki ga proizvedemo v neki državi v danem letu.

DBP lahko merimo na dva načina:

- *Nominalni* BDP merimo po dejanskih tržnih cenah
- *Realni* BDP pa izračunavamo po stalnih ali nespremenljivih cenah.

Kljub kratkoročnemu nihanju BDP, ki ga opazimo v poslovnem ciklu, razvita gospodarstva na splošno kažejo postopno dolgoročno rast BDP in izboljšanje življenjskega standarda. Temu procesu pravimo *gospodarska rast*.

Potencialni BDP predstavlja maksimalno količino, ki jo lahko gospodarstvo proizvede pri razumni stabilnosti cen. Včasih pravimo tudi *raven outputa pri polni zaposlenosti*.

V poslovnih ciklih **dejanski BDP** odstopa od potencialnega.

4. Uravnorežena zunajtrgovinska bilanca

Enakovreden izvoz in uvoz blaga.

INSTRUMENTI ZA DOSEGO CILJEV

so ekonomske spremenljivke, ki so pod nadzorom vlade in lahko vplivajo na enega ali več makroekonomskih ciljev.

1. Proračunska (fiskalna) politika

označuje uporabo davkov in vladnih izdatkov.

Vladni državni izdatki:

- vladni nakupi
- vladna transferna plačila

Z makroekonomskega vidika vplivajo vladni izdatki na celotne izdatke v gospodarstvu in na velikost BDP.

Obdavčenje

Obdavčenje oz. davki na eni strani vplivajo na dohodke ljudi, na drugi strani pa na cene dobrin in dejavnike proizvodnje

Davki:

- regresivni
- progresivni (z dohodkom se povečujejo, npr. dohodnina)

2. Denarna (monetarna) politika

izvaja jo vlada z upravljanjem državnega denarja, kreditov in bančnega sistema. S spreminjanjem ponudbe denarja lahko centralna banka vpliva na številne finančne in ekonomske spremenljivke, kot so obrestne mere, devizni tečaji...

3. Dohodkovna politika

Politika plač in cen.

4. Zunanajtrgovinska politika

Države namenjajo zunanjetrgovinskimi tokovom precej pozornosti. Pomemben kazalec je **neto izvoz**, ki je številčna razlika med vrednostjo izvoza in vrednostjo uvoza.

Trgovinska politika in ukrepi so sestavljeni iz *carin, kvot in drugih ukrepov*, ki omejujejo ali spodbijajo izvoz in uvoz.

Druga skupina politike in ukrepov je *mednarodni finančni management*.

EKONOMSKE TEORIJE

1. **Klasiki** (Smith, Ricardo, Say) – 2. pol. 18.stoletja

2 grafa...

Država naj ne posega na trg.

2 metafori:

- nevidna roka
- država kot nočni čuvaj (država je sekundarna, trg pa primaren in država le spodbuja)

2. **Keynsova doktrina** (v 30-ih letih)

Keynes: *Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja*

Z izborom makroekonomske politike lahko država pospeši ali upočasni gospodarsko rast, omeji velike izbruhe inflacije ali brezposelnosti zaradi poslovnih ciklov in zmanjša velike zunanjetrgovinske presežke ali primanjkljaje.

- 1929 pride do zloma borze – poveča se **brezposelnost** – največje odstopanje dejanski in potencialni BDP.

- Program New Deal (avtor Keynes)- organiziranje javnih del (infrastruktura), s tem se povečajo državni izdatki za plače javnim delavcem, s tem se nato poveča potrošnja in sledi povečanje investicij podjetij

- večja vloga države

3. **Monetaristi** (Freedman) – 70.leta

- država s svojim proračunom povzroča več težav, kot jih rešuje. Trg zelo močno spremlja centralna banka. Pomembna je dejavnost banke, ki nadzira *količino denarja v obtoku* in tako vpliva na vse temeljne makroekonomske agregate (AD, AS)
- 3 naftni šoki (74, 78, 79)
- problem visokih cen – zmanjšali so količino denarja v obtoku – padec cen
- **Stagflacija** (stagnacija + inflacija)

4. **Ekonomika ponudbe** (M. Techer) – 80. leta

Povečevati AS

- večja konkurenčnost (isti Q, pri nižji ceni)
- privatizacija (privatna lastnina je bolj učinkovita kot državna – privatni interes)
- zmanjšanje davkov (znižajo davke in zberejo isto količino davkov –*Laffer*)

Graf:

Dejanski graf:

Problem: dejaska krivuljo odstopa od zastavljene, zato pride največjega državnega minusa v ZDA, $G \gg T$

5. **Clinton**

Njegova naloga: zmanjšati državne izdatke

G zmanjšal predvsem za vojsko in povečal T predvsem bogatim.

6. **Po Clintonu**

- 1. proračunski plus
- povečanje **M** – zmanjša se **i** – **I** se povečajo

7. **Bushovo obdobje**

Povečanje **G** (za vojsko) in zmanjšanje **T** predvsem bogatim.

AGREGATNA PONUDBA IN AGREGATNO POVPRASEVANJE

Agregatna ponudba se nanaša na celotno količino dobrin in storitev, ki so jih podjetja v državi pripravljena proizvesti in prodati v danem obdobju. Odvisna je od *ravni cen, proizvodnih zmogljivosti gospodarstva in ravni stroškov*.

Agregatno povpraševanje se nanaša na celotni znesek, ki so ga v danem obdobju pripravljene poročiti različni sektorji gospodarstva. AD je vsota *izdatkov potrošnikov, podjetij, vlad in tujcev v gospodarstvu* ter je odvisno od *ravni cen, denarne in proračunske politike in drugih dejavnikov*.

Ima 4 sestavine:

- *potrošnja*

Na potrošnjo vpliva predvsem razpoložljivi dohodek, drugi dejavniki pa so še: dolgoročni trendi v dohodku, premoženju gospodinjstev in raven cen.

- *naložbe*

Vključujejo zasebne nakupe stavb in opreme ter kopičenje zalog. Odvisne so od ravni outputa, stroški kapitala in pričakovanja glede prihodnosti.

- *vladni izdatki (oz. nakupi)*

Določajo jih neposredno vladne odločitve o izdatkih.

- *neto izvoz*

= vrednost izvoza – vrednost uvoza. uvoz določajo domači prihodki in output, razmerje med domačimi in tujimi cenami ter devizni tečaji.

Graf:

Krivulji agregatne ponudbe in agregatnega povpraševanja

Z diagramom AS-AD lahko vidimo kako povečanje ponudbe denarja povzroči rast cen in višji output.

Krivulja AS prikazuje količino, ki so jo podjetja pripravljena proizvesti pri različnih ravneh cen in ostalih konstantnih spremenljivkah.

Krivulja AD pa kaže količino, ki jo želijo kupiti podjetja, potrošniki in drugi nakupovalci pri različnih ravneh cen in pri drugih nespremenjenih dejavnikih

Krivulja AS

- skrajna meja realnega outputa je *polna zaposlitev* vseh proizvodnih dejavnikov – **potencialni output**
- elastičnost agregatne ponudbe se s približevanjem potencialnemu outputu znižuje
- povezanost med ravni cene in količine je razumljiva samo na *kratkem roku*. Na *dolgi rok* imamo opraviti s procesom **gospodarske rasti**, kjer pridejo odločilno veljavne tudi druge povezave, ne le te.

Krivulja AD:

- krivulja AD je padajoča predvsem zaradi *učinka ponudbe denarja*. Ko narišemo krivulja AD, ohranimo druge elemente nespremenjene. Ena od pomembnih spremenljivk, ki jih ohranimo konstantne, je ponudba denarja. Ko cene narastejo, mora realna ponudba denarja (nominalna ponudba denarja, deljeno z ravno cene) pasti.
- **premiki agregatnega povpraševanja**
 - a) premik vzdolž krivulje
 - b) premik agregatnega povpraševanja

spreminja se raven cen, ostali stvari konstantne drugi elementi niso več konstantni

- **determinante AD**

Zunanje ali eksogene spremenljivke – tuji output (vpliv na neto izvoz), vrednost naložb oz. sredstev, napredek v tehnologiji (novepriložnosti za poslovne naložbe) in drugo (politični dogodki,...)

Spremenljivke politike – denarna ↑ politika ↓ (ponudbe denarja -
obrestne mere), proračunska politika (povečanje vladnih nakupov - poveča
neposredni izdatke).

Makroekonomsko ravnotežje

je kombinacija splošne ravni cen in količine, pri kateri niti prodajalci niti kupci ne želijo spremeniti svojih nakupov, prodaj ali cen.

Ravnotežni output se lahko odmika od potencialnega ali outputa pri polni zaposlenosti.

MERJENJE BDP

BDP je celotna denarna (tolarska) vrednost končnih proizvodov in storitev, proizvedenih v državi v danem letu. BDP je enak vsoti denarne vrednosti vseh potrošnih in naložbenih dobrin, vladnih nakupov in neto izvoza v druge države.

BDP meri celotno uspešnost in delovanje gospodarstva.

Nominalni in realni BDP.

Če nominalni BDP delimo z realnim BDP, dobimo **deflator BDP**, ki se uporablja kot mera splošne ravni cen. Realni BDP dobimo z deljenjem nominalnega BDP z deflatorjem BDP.

Metode merjenja BDP:

1. Izdatkovna metoda

Subjekte, ki trošijo razdelimo v 4 skupine:

$$\underline{BDP = C + BI + G + NX (X - M)}$$

BI = NI + Am G - državni nakupi, NX – uvoz ne šteje, ker ga nismo naredili v SLO
državni transferji
niso vključeni (ni protistoritve/protiizdelka)

2. Stroškovna/dohodkovna metoda

Stroški poslovanja vključujejo plače za delo, rente, dobičke za kapital, itd. Toda poslovni stroški so tudi zaslužki, ki jih gospodinjstva prejmejo od podjetij. Če izmerimo tok teh zaslužkov ali dohodkov, lahko spet pridemo do BDP.

Enakovrednost obeh načinov: BDP lahko merimo na 2 različna načina, vendar dasta oba načina natanko enak celoten BDP.

3. Proizvodna metoda (metoda dodane vrednosti)

Problem "dvojnega štetja": BDP izključuje vmesne proizvode ali polproizvode: proizvode, ki jih uporabljamo za proizvodnjo drugih proizvodov. BDP torej vključuje kruh, ne pa pšenice.

Dodana vrednost je razlika med vrednostjo prodaje podjetja in nakupi materiala in storitev od drugih podjetij. Z drugimi besedami: pri računanju BDP na osnovi zaslužkov v podjetju statistik vključi vse stroške dejavnikov, ki jih ne dobijo druga podjetja in izključi vsa plačila drugim podjetjem.

Primer:

	P	DD
pšenica	20	20
moka	35	15
kruh	40	5

40

Neto naložbe = neto naložbe – amortizacija

Neto domači proizvod (NDP) = BDP – amortizacija (ponavadi uporabljamo BDP, ker je težko oceniti amortizacijo)

Bruto narodni proizvod (BNP) = celotni output, ki smo ga proizvedli z delom in kapitalom v lasti slovenskih državljanov.

Narodni dohodek (ND) = BDP – amortizacija - neto posredni davki (posredni davki -subvencija) (celotni dohodki, ki jih dobijo delo, kapital in zemlja)

Osební dohodek (OD) = ND – vse kar ni osebni dohodek (v ND)

Razpoložljivi dohodek (RD) = OD – osebni davki (koliko denarja ima gospodinjstvo dejansko na voljo za potrošnjo)

Enakost merjenih prihrankov in naložb

I = S - enakost med merjenim varčevanjem oz. prihranki in naložbami

I + X = PS +GS

PS – zasebno varčevanje X – neto tuje naložb

GS – vladni presežek I – bruto zasebne domače naložbe

Narodno varčevanje je vedno enako narodnim naložbam. Sestavine naložb so naložbe v tovarne, opremo in zaloge ter tuje naložbe ali neto izvoz. Viri varčevanja so zasebni prihranki (gospodinjstev in podjetij) in prihranki vlade (vladni proračunski presežek). Ta enakost mora veljati ne glede nato ali je gospodarstvo umirjeno ali v recesiji...

Onstran družbenih računov

Vsa neregistrirana dejavnost ni vključena v BDP.

- Na splošno družbeni računovodje izključijo iz mere družbenega outputa nezakonite dejavnosti.
- Problem pa je zakonita neregistrirana dejavnost. Najbolj zanesljiva ocena o tem je verjetno prihaja iz davčne službe.

Bela ekonomija (legitimna in legalna)

Siva ekonomija (legitimna, ni legalna) npr. delo doma po službi

Črna ekonomija (ni legitimna, ni legalna) npr. prostitucija, kriminal

legitimno – vse s čimer se ljudje strinjajo, splošni interes ljudi

legalno – v skladu z zakonom

POTROŠNJA IN VARČEVANJE

Potrošnja

Potrošnja je največja sestavina BDP, saj je v zadnjem desetletju predstavljala 66 % celotnih izdatkov.

Potrošnjo razdelimo v 3 glavne skupine:

- trajne dobrine (motorna vozila, gospodinjska oprema...)
- netrajne (potrošne) dobrine (hrana, obleka, energija...)
- storitve (stanovanje, transport, medicinska nega...) - prevladuje

Z večanjem dohodka, pade odstotni delež dohodka, namenjenega za hrano (Engelovi zakoni).

Graf:

Potrošnja, dohodek in varčevanje

Osebno varčevanje oz. prihranki so tiste del razpoložljivega dohodka, ki ga ne trošimo.

Varčevanje (S) = dohodek (Y) – potrošnja (C)

Stopnja osebnega varčevanja oz. prihrankov je enaka osebnim prihrankom kot odstotnemu deležu razpoložljivega dohodka. Bogati ljudje privarčujejo več kot revni, tako absolutno kot tudi v odstotkih svojega dohodka. Zelo revni pa sploh ne morejo varčevati. Namesto, da bi privarčevali, si sposojajo ali porabljajo svoje premoženje. To pomeni, da običajno potrošijo več kot zaslužijo.

Graf:

Točka pokritja – gospodinjstvo niti ne varčuje niti ne zmanjša prihrankov, temveč potroši ves svoj dohodek. Črta pod kotom 45° nam pove ali je potrošnja večja, enaka ali manjša od razpoložljivega dohodka. Pod točko pokritja gospodinjstva dejansko potrošijo več kot pa je njihov dohodek (zmanjšajo varčevanje). Nad točko pokritja gospodinjstva začnejo kazati pozitivno varčevanje.

Potrošna funkcija

kaže povezavo med ravnjo potrošnih izdatkov in razpoložljivim osebnim dohodkom.

$$Y = C + S \quad /:Y$$

$$1 = \frac{C}{Y} + \frac{S}{Y}$$

$$1 = MNP + MNV$$

MNP - mejna nagnjenost k potrošnji

MNV – mejna nagnjenost k varčevanju

Mejna nagnjenost k trošenju – je dodatni znesek, ki ga ljudje potrošijo, ko dobijo dodaten tolar razpoložljivega dohodka. (odziv potrošnje na spremembo dohodka)
= nagib potrošne funkcije, ki meri spremembo potrošnje na dolar spremembe razpoložljivega dohodka.

Hipoteze potrošnje:

1. Modigliani

Ta hipoteza privzema, da ljudje varčujejo zato, da bi zravnali svojo potrošnjo skozi celotno življenjsko obdobje. Eden od pomembnih ciljev je zagotoviti primeren dohodek v pokoju. Potrošnja se spreminja v odvisnosti od časa (v mladosti trošimo manj, ...).

C se ne spreminja, Y pa se (potrošnja je relativno bolj stabilna od dohodka). Človekovo življenje je razdeljeno v 3 cikle:

$$C > Y, Y > C, C > Y$$

Graf:

2. Klasična hipoteza

Potrošna funkcija je relativno stabilna glede na dohodek. Dohodek je cikličnega značaja, z gospodarsko rastjo se povečuje. Potrošna funkcija je relativno manj odvisna od vsakokratnih ciklov. Na kratek rok je možno trošiti, na dolgi rok pa ne moremo trošiti, če nimamo dohodka. Potrošimo samo toliko kot imamo.

Graf:

3. Permanenten dohodek (stalni dohodek) – Friedmanova hipoteza

$C = f(Y_p)$ - potrošnja je funkcija permanentnega dohodka

Permanenten dohodek – je raven dohodka, ki ga prejmejo gospodinjstva, ko odstranimo začasne ali prehodne vplive. Po teoriji permanentnega dohodka, se potrošnja odziva predvsem na permanentni dohodek. Potrošna funkcija je stabilna, ker je potrebno dolgoročen dohodek stabilizirati. Ko se permanentni dohodek zmanjšuje, zmanjšujemo tudi varčevanje nato tudi potrošnjo.

Funkcija varčevanja

kaže povezavo med ravno varčevanja oz. prihrankov in dohodkom. Funkcija varčevanja je zrcalna slika potrošne funkcije. Funkcijo varčevanje dobimo tako da od dohodka odštejemo potrošnjo.

Negativno varčevanje – gospodinjstvo ima negativno varčevanje, ker potrošna funkcija leži nad krivuljo pod kotom 45°.

Graf:

Mejna nagnjenost k varčevanju

delež dodatnega dolarja razpoložljivega dohodka, ki je namenjen dodatnemu varčevanju oz. prihrankom.

Zakaj sta MNP in MNV povezani kot zrcalni sliki?

Razpoložljivi dohodek je enak potrošnji + varčevanju. To pomeni, da moramo vsak dodatni dolar razpoložljivega dohodka razdeliti med dodatno potrošnjo in dodatno varčevanje. Ker je del vsakega dodatnega razpoložljivega dohodka, ki ga ne potrošimo nujno privarčevan, velja $MNV = 1 - MNP$.

POTROŠNO OBNAŠANJE NARODNEGA GOSPODARSTVA

Potrošno in varčevalno obnašanje je ključno za razumevanje ekonomske rasti in poslovnih ciklov.

Determinante potrošnje

1. *Sedanji razpoložljivi dohodek*

je osrednji dejavnik določanje narodne potrošnje.

2. *Permanentni dohodek in model življenjskega cikla potrošnje*

3. *Premoženje in drugi vplivi*

Dejstvo, da višji dohodek vodi v višjo potrošnjo, pravimo *učinek premoženja*.

Narodna potrošna funkcija

Potrošnja je povezana z dohodkom. *Prيرهjena potrošna funkcija (CC)* kaže, kako blizu je potrošnja v zadnji četrtini stoletja sledila razpoložljivemu dohodku.

Graf 22-7:

Razlogi za upadanje varčnosti

- a) *sistem socialnega zavarovanja*, ki odpravi potrebe po zasebnih prihrankih.
- b) *trgi kapitala*; kapitalni trgi omogočajo lažje sponjanje ter pojav in dostopnost kreditnih kartic
- c) *drugi viri*; zaradi visokih davkov, povečanje deleža starejšega prebivalstva

INVESTICIJE

Druga glavna sestavina zasebnih izdatkov so naložbe (investicije).

Zakaj podjetja investirajo?

Podjetja vlagajo, da zaslužijo dobičke. Ker trajajo kapitalne dobrine več let, so naložbene odločitve odvisne od:

- povpraševanja po outputu, ki ga proizvaja nova naložba (*prihodki*)
- obrestnih mer in davkov, ki vplivajo na stroške naložbe (*stroški*)
- poslovnih pričakovanj glede gospodarskega stanja (*pričakovanja*)

Prihodki: naložba prinaša podjetju dodatni prihodek, če mu pomaga prodati več. To pomeni, da bo celoten output (BDP) pomembna determinanta naložb. Ena od pomembnih teorij naložbenega obnašanja je **načelo akcelatorja**. To pravi, da je stopnja naložb primarno določena na osnovi stopnje spremembe outputa. To pomeni, da bodo naložbe velike, ko output raste in majhne, ko output pade.

Stroški: **stroški sposojanja** je obrestna mera za sposojena sredstva. Tudi, davki, ki vlada predpiše, vplivajo na stroške naložbe.

Pričakovanja: če podjetja skrbi, da ekonomski pogoji na nekem trgu ne bodo ugodni, tam ne bodo želela vlagati.

Krivulja naložbenega povpraševanja (investicijskega povpraševanja)

pokaže povezavo med obrestnimi merami in naložbami.

Naložbe so odvisne od obrestne mere

Padajoča stopničasta krivulja naložbenega povpraševanja kaže znesek, ki bi ga podjetja vložila pri različnih obrestnih merah. Vsaka stopnička prestavlja skupino projektov. Projekti zgoraj levo imajo visoko stopnjo donosa.

Graf:

Premiki krivulje naložbenega povpraševanja

- a) zaradi višjega outputa
- b) zaradi višjih davkov
- c) zaradi poslovnega pesimizma

Graf a)

Graf b)

Graf c)

POSLOVNI CIKLI

Poslovni cikel je nihanje celotnega narodnega outputa, dohodka in zaposlenosti, ki običajno traja od 2 do 10 let z gospodarskim razcvetom (ekspanzijo) ali krčenjem (kontrakcijo) v večini sektorjev gospodarstva.

Glavni stopnji poslovnega cikla:

- *recesija (krčenje)*
- *ekspanzija (razcvet)*

Vrhovi in doline označujejo točke obrata v poslovnem ciklu.

Slika:

Pot navzdol v poslovnem ciklu imenujemo **recesija**, ki jo pogosto opredelimo kot obdobje v katerem BDP upade v *vsaj dveh zaporednih kvartalih*.

Poslovni cikli so zelo neredni (iregularni), noben par poslovnih ciklov ni povsem enak.

Običajne značilnosti recesije:

- padec potrošnih nakupov – zaloge avtomobilov in drugih trajnih potrošnih dobrin se nepričakovano povečajo – odgovor na padec povpraševanja: zmanjševanje proizvodnje – padec realnega BDP – upad naložbe podjetij
- povpraševanje po delu se zmanjša (visoka brezposelnost)
- zmanjšanje outputa – zmanjšanje inflacije (zmanjša se povpraševanje in zato padejo tudi cene)
- močen upad poslovnih dobičkov – znižajo se cene delnic – manjše povpraševanje po kreditih (padec obrestnih mer)

Graf:

Običajne lastnosti ekspanzije:

Ekspanzije so zrcalna slika recesij, kjer vsak od omenjenih dejavnikov deluje v nasprotni smeri.

TEORIJE POSLOVNIH CIKLOV

Zakaj se tržna gospodarstva pregrejejo in podhladijo?

Možne razlage razdelimo v 2 skupini:

1. Zunanje (eksterne) teorije

Poslovni cikel je zakoreninjen v nihanju dejavnikov, ki niso del ekonomskega sistema: v vojnah, revolucijah in volitvah, v cenah nafte, odkritja zlata in migracijah, v znanstvenem napredku in tehnoloških inovacijah

2. Notranje (interne) teorije

Mehanizmi, ki povzročajo poslovne cikle, znotraj ekonomskega sistema.

Nihanje outputa, zaposlenosti in cen v poslovnem ciklu pogosto povzročijo premiki agregatnega povpraševanja. Ti se pojavijo, ko potrošniki, podjetja ali vlade spremenijo celotne izdatke v primerjavi s proizvodnimi zmogljivostmi gospodarstva. Ko ti premiki vodijo v močno zmanjšanje gospodarske dejavnosti, gospodarstvo zdrsne v recesijo ali celo depresijo. Močno povečanje gospodarske dejavnosti pa utegne povečati inflacijo.

a) Teorija multiplikatorja in akceleratorja

Zunanje šoke razširja mehanizem multiplikatorja in mehanizem akceleratorja. V skladu z načelom akceleratorja hitra rast outputa spodbuja naložbe, visoke naložbe pa višjo rast outputa in tako se proces nadaljuje dokler ne dosežemo meje zmogljivosti gospodarstva.

b) Denarna (monetarne) teorije

Poslovne cikle pripisujejo širjenju in krčenju rasti denarja in kredita. Denarni dejavniki so glavni vir nihanja agregatnega povpraševanja.

Graf:

c) Politične teorije

Nihanja pripisujejo politikom, ki manipulirajo s proračunsko in denarno politiko, da bi bili vnovič izvoljeni.

d) Teorije ravnotežnih poslovnih ciklov

Napačno zaznavanje gibanja cen in plač zapelje, da ponujajo preveč ali premalo dela, kar vodi v cikle outputa in zaposlenosti (v recesiji poraste brezposelnost, ker delavci iščejo – čakajo na plače, ki so previsoke).

DENARNA ILUZIJA – med ljudmi vlada prepričanje, da se za vsako nominalno spremembo, skriva tudi realna sprememba.

e) Realni poslovni cikli

Inovacije ali šoki produktivnosti se lahko v enem sektorju razširijo na preostalo gospodarstvo in povzročijo nihanje gospodarske dejavnosti.

f) Ponudbeni šoki

Poslovne cikle povzroči premik agregatne ponudbe (npr. naftni šok).

NAPOVEDOVANJE POSLOVNIH CIKLOV

Za podrobnejši pogled v prihodnost so se ekonomisti naslonili na računalniške ekonometrične modele za napovedovanje. *Ekonometrični model* je sistem enačb, ki predstavlja obnašanje gospodarstva, ocenjeno na osnovi podatkov iz preteklosti.

OKUNOV ZAKON

pravi, da vsako realno nazadovanje družbenega proizvoda za 2 procenta v razmerju do potencialnega povzroči naraščanje stopnje nezaposlenosti za 1 procentno točko.

MODEL MULTIPLIKATORJA

Keynesianski model multiplikatorja je makroekonomska teorija, ki jo uporabljamo za razlago načina dolgoročnega določanja outputa. Beseda *multiplikator* izhaja iz spoznanja, da vsaka sprememba izdatkov za dolar vodi v spremembo BDP za več kot en dolar.

Model multiplikatorja – razlaga delovanje agregatnega povpraševanja, tako da pokaže, kako potrošnja, naložbe in druge spremenljivke vzajemno delujejo pri določanju agregatnega povpraševanja in agregatne ponudbe.

DOLOČANJE OUTPUTA NA OSNOVI VARČEVANJA IN NALOŽB

Slika 24-1:

Vsaka točka na *potrošni funkciji* predstavlja želeno ali načrtovano potrošnjo pri vseh ravneh danega razpoložljivega dohodka. Vsaka točka na *funkciji varčevanja* kaže želeno ali načrtovano varčevanje pri dani ravni dohodka. Obe krivulji sta tesno povezani: ker je $C+S$ vedno enako razpoložljivemu dohodku, sta funkciji zrcalni in skupaj dasta črto pod kotom 45° . Prelomna točka je v B zgornjem grafu tam, kjer je varčevanje 0 in SS na spodnjem grafu seka vodoravno os.

Slika 24-2

Ravnotežno raven narodnega outputa določa sečišče krivulj varčevanja in naložb, ker je to edina raven BDP, pri kateri so želeni prihranki gospodinjstev natanko enaki želenim naložbam podjetij. K tej ravni BDP bo težil narodni output.

Pomen ravnotežja

Krivulji varčevanja in naložb predstavljajo zelene količine. Pri količini outputa M želijo podjetja vlagati znesek enak navpični razdalji ME . Pri tem dohodku želijo gospodinjstva privarčevati prav tako znesek ME .

V ravnotežju podjetja ne bodo kopičila zalog, pa tudi njihova prodaja ne bo tolikšna, da bi jih silila v večjo proizvodnjo dobrin. Torej bodo ostali output, zaposlenost in izdatki enaki.

Edina ravnovesna količina BDP je pri B, kjer so načrtovane naložbe enake načrtovanim prihrankom. Pri katerikoli drugi količini outputa se želena varčevanje ne ujema z zelenimi naložbami podjetij. Ta razlika povzroči, da podjetja spremenijo svojo proizvodnjo in zaposlenost ter tako vrnejo sistem k ravnotežnemu BDP.

DOLOČANJE OUTPUTA NA OSNOVI POTROŠNJE IN NALOŽB

Slika 24-3:

Krivulja celotnih izdatkov ($C + I$) kaže raven zelenih izdatkov potrošnikov in podjetij, ki ustrezajo različnim ravnem outputa. Gospodarstvo je v ravnotežju v tisti točki, kjer krivulja $C + I$ seka krivuljo pod kotom 45° , v točki E. V tej točki je gospodarstvo v ravnotežju, ker so zeleni izdatki za potrošnjo in naložbe natanko enaki celotnemu outputu.

Mehanizem prilagajanja

Razlika med outputom in načrtovanimi izdatki vodi v spremembo outputa. Le če bo podjetje proizvajalo, kolikor gospodinjstva in podjetja želijo trošiti za C in I bo gospodarstvo v ravnotežju.

Če je varčevalna funkcija S nad funkcijo $C + I$, gospodarstvo v tem stanju ne more dolgo obstajati. Gospodinjstva pri danem dohodku več prihranijo in se bolj odrekajo porabi, kot so podjetja pripravljena investirati. Posledica je, da podjetja ugotovijo, da imajo 'premalo kupcev in da se jim skladišča polnijo. Posledica bo seveda zmanjšanje proizvodnje in odpuščanje delavcev – to pa vodi v zmanjšanje BDP, dokler ponovno ne pride do ravnovesja.

MULTIPLIKATOR

je število, s katerim moramo pomnožiti spremembo naložb, da določimo iz tega izhajajočo spremembo celotnega outputa (je večji od 1).

Primer: če se naložbe povečajo za 100 mrd SIT in če to povzroči povečanje outputa za 300 mrd SIT, je multiplikator enak 3.

Primer(451):

Formula za računanje vsote neskončnega geometrijskega zaporedja:

$$\frac{1}{(1-r)} (1 + r + r^2 + r^3 + \dots + r^n) =$$

Multiplikator:

$$m = 1 + MNP + (MNP)^2 + \dots = \frac{1}{1-MNP} = \frac{1}{MNP}$$

Večji kot so dodatni potrošni izdatki, večji bi multiplikator.

Grafični prikaz multiplikatorja

MPS = 1/3 in naložbe porastejo za 100 mrd SIT – m = 3 - BDP = 3900

Krivulja II se premakne navzgor za 100 mrd na novo raven I'I'. No presečišče je točka E', povečanje dohodka je natančno 3 - kratnik povečanja naložb

Model multiplikatorja v perspektivi

Model multiplikatorja drži, ko imamo v gospodarstvu brezposelne vire (output je manjši od potencialnega).

Povezava med analizo multiplikatorja in pristopom AS-AD – oba pristopa vodita v natanko isti ravnotežni output.

Slika 24-5

PRORAČUNSKA POLITIKA V MODELU MULTIPLIKATORJA

BDP ima 4 sestavine: C + BI + G + NX. Če upoštevamo *zaprto gospodarstvo* brez zunanje trgovine ima BDP le 3 sestavine: C + I + G. Na grafu smo k potrošni funkciji in stalnemu znesku naložb dodali novo spremenljivko G. To pomeni, da je navpična razdalja med črtama C + I in C + I + G znesek vladnih nakupov. Pri E, kjer ta krivulja seka črto pod kotom 45°, najdemo ravnotežni BDP.

Slika 24-7:

Učinek davkov na agregatno povpraševanje

Ko davki porastejo, se $I + G$ ne spremeni. Povečanje davkov pa zmanjša razpoložljivi dohodek in tako pomakne potrošno krivuljo CC navzdol.

PRORAČUNSKI MULTIPLIKATOR

Multiplikator vladnih izdatkov (proračunski multiplikator) je povečanje BDP, ki izhaja iz povečanja vladnih nakupov dobrin in storitev za 1 dolar(enoto).

Primer: vlada gradi cesto – gradbeniki potrošijo del svojih dohodkov za potrošne dobrine – dodatni dohodki – prejemniki teh bodo ponovno trošili.

Končni učinek dodatnega dolarja G na BDP je enak učinku dodatnega dolarja I . ($m=1/(1-MNP)$). Multiplikator vladnih izdatkov je isto število kot investicijski multiplikator. Oba imenujemo *multiplikatoraj izdatkov*.

Vladni nakupi – G so pomembni pri določanju outputa in zaposlenosti. V modelu multiplikatorja povečanje G povzroči večkratno povečanje outputa, kjer je večkratnik enak multiplikatorju izdatkov.

DAVČNI MULTIPLIKATOR

Tudi davki imajo vpliv na ravnotežni BDP, čeprav so davčni multiplikatorji manjši od multiplikatorji izdatkov. Davki zmanjšajo razpoložljivi dohodek in premaknejo krivuljo CC na desno in navzdol.

Slika 24-6:

Primer: ravnotežni BDP – G (državni izdatki) se povečajo – povišanje davkov toliko, da se izniči učinek povečanja G – zmanjšanje razpoložljivega dohodka – zmanjšanje potrošnje
Slika 24-7:

Povečanje vladnih izdatkov - pomakne krivuljo $C + I + G$ navzgor, povečanje davkov pa pomakne krivuljo $C + I + G$ za isto vsoto navzdol.

Spremembe davkov so močno orožje za vplivanje na output. Toda davčni multiplikator je manjši kot multiplikator izdatkov za faktor, ki je enak MNP:

davčni multiplikator = MNP x multiplikator izdatkov.

ODPRTO GOSPODARSTVO

MULTIPLIKATOR ODPRTEGA GOSPODARSTVA

Ker delež dodatnega dohodka v odprtem gospodarstvu odteče v uvoz, je multiplikator v odprtem gospodarstvu manjši od tistega za zaprto gospodarstvo. Natančna povezava je:

$$\text{multiplikator v odprtem gospodarstvu} = \frac{1}{MNV + MNU}$$

MNV – mejna nagnjenost v varčevanju

MNU – mejna nagnjenost k uvozu

Grafa: Zaprto in odprto gospodarstvo

DENAR IN POSLOVNE BANKE

Denar je karkoli uporabljamo kot splošno sprejet posrednik menjave ali plačilno sredstvo

ZGODOVINA DENARJA

1. Blagovna menjava

Menjava dobrine za drugo dobrino – *barter ali blagovna menjava*. Problem blagovne menjave je, ker je bila potrebna dvojna skladnost želja (vzajemnost potreb), zaradi tega je bila menjalna veriga vedno daljša.

2. Blagovni denar

Denar se je kot posrednik v menjavi v človeški zgodovini najprej pojavil v obliki dobrin. Skozi čas so uporabljali različne dobrine: govedo, olivno olje, vino, baker, železo, zlato, srebro, diamante in cigarete.

Do 19. stoletja je bil blagovni denar skorajda izključno v obliki kovin, kot sta srebro in zlato. Te oblike denarja imajo *blagovno vrednost*, kar pomeni, da imajo same po sebi uporabno vrednost. Kovinski denar pa ima slabosti: potrebujemo redke vire za izkop rude, utegne se pojaviti preobilje.

3. Sodobni denar

Obdobje blagovnega se je umaknilo obdobju *papirnega denarja*. Papirni denar je priročen posrednik v menjavi, mogoče ga je zaščititi pred ponarejanjem. Danes je večino denarja *bančni denar (knjižni denar)*.

FUNKCIJE DENARJA

➤ menjalno sredstvo

Brez denarja bi nenehno iskali nekoga, s katerim bi menjali blago za blago

➤ plačilno sredstvo

➤ mera vrednosti

Je enota s katero merimo vrednost stvari (enako kot težo merimo v kg).

➤ hranilec vrednosti

Omogoča, da vrednost ohranimo dlje časa.

➤ svetovni denar

SESTAVINE PONUDBE DENARJA

Glavni *denarni agregati* so količinske mere ponudbe denarja. Danes jih poznamo kot M1 in M2.

a) Gotovina

Bankovci in kovanci.

b) M1 - Transakcijski denar

Ena od pomembnih mer transakcijskega denarja je M1. Sestavljena je iz elementov, ki jih uporabljamo za transakcije:

- *kovanci*

M1 vključuje kovance, ki niso v bankah. So polnovredni (zlato, srebro) in nepolnovredni (zlitine)

- *papirni denar*

Danes so vsi kovanci in bankovci **fiat denar** – listinski, nepolnovredni denar, denar, ki nima blago vrednosti. Kovanci in bankovci so zakonito plačilno sredstvo. Predstavljajo pribl. 1/3 celotnega transakcijskega denarja M1.

- *transakcijski računi (bančni, knjižni denar)*

To so sredstva naložena v bankah in drugih finančnih institucijah, na osnovi katerih lahko izdajate čeke. Tehnično jih imenujemo 'vloge na vpogled in druge čekovne vloge'.

c) M2 - Širše opredeljen denar

M2 vključuje M1 in hranilne račune (vloge) v bankah ter podobna sredstva, ki so dobri nadomestki za transakcijski denar (vezani depoziti – kratkoročno).

d) M3

Vezani depoziti (dolgoročno) + M2

e) M4

Tuj denar + M3

POVPRAŠEVANJE PO DENARJU

Dva vira povpraševanje po denarju:

1. *Transakcijsko povpraševanje* – premik krivulje kaže, da ljudje potrebujemo denar za nakup stvari.

Povpraševanje je opredeljeno s potrebo po posredniku v menjavi. Gotovino in čekovne račune imamo za nakupovanje dobrin in plačevanje računov. Ko se naši dohodki povečajo, se poveča tudi denarna vrednost dobrin, ki jih kupujemo in zato potrebujemo več denarja za transakcije, kar poveča naše povpraševanje po denarju. Povpraševanje po denarju je občutljivo na spremembe obrestne mere: pri ostalih nespremenjenih pogojih se količina povpraševanja po denarju zmanjša, ko se obrestna mera poveča.

= funkcija obrestne mere in dohodka

2. *Špekulativno povpraševanje* – premik po krivulji

kaže željo, da imajo ljudje zelo likvidno obliko premoženja brez tveganja. Ko se v primerjavi z obrestno mero za denar povečajo obrestne mere alternativnih naložb, ponavadi ljudje in podjetja zmanjšajo količino denarja, ki ga želijo.

= izključno funkcija obrestne mere

Graf:

OBRESTNE MERE: CENE DENARJA

Obresti so cena za uporabo denarja.

Obrestna mera je znesek plačanih obresti v časovni enoti, izražen v odstotkih od izposojenega zneska.

Obrestne mere se razlikujejo glede značilnosti posojila:

1. *Čas dospelja*

dolžina časa do trenutka, ko mora biti posojilo odplačano. Najkrajši krediti so posojila preko noči. Kratkoročni vrednostni papirji so do enega leta. Dolgoročni vrednostni papirji (nad 1 letom) prinašajo višje obrestne mere.

2. *Tveganje*

Večje tveganje – višja cena denarja (obrestna mera).

3. *Likvidnost*

Sredstvo je likvidno, če ga lahko v denar spremenimo hitro in z majhno izgubo vrednosti. Nelikvidna sredstva (visoko tveganje pri izterjavi posojilojemalčeve naložbe) prinašajo višje obrestne mere kot pa likvidna sredstva brez tveganja.

4. *Količine denarja*

Večje količine denarja – višje obrestne mere.

Realne in nominalne obrestne mere

Nominalna obrestna mera – je obrestna mera za denar v količini denarja

Realna obrestna mera – je popravljena za inflacijo. Izračun: nominalna obrestna mera – stopnja inflacije.

KVANTITATIVNA TEORIJA DENARJA

Bistvo kvantitativne teorije:

Vsota blagovnih cen oz. celotna menjalna vrednost blaga in storitev - enaka celotni količini denarja, multiplicirana z njegovo hitrostjo obračanja.

$$M \times V = Q \times P,$$

M – denar P – cene Q – razpoložljivo blago na trgu V – število ki kaže, kolikokrat se količina denarja v določenem časovnem obdobju obrne

NASTAJANJE DENARJA

Največji del denarja je sestavljen iz *depozitov*. Papirni in kovinski denar izdaja *centralna banka* kot emisijska institucija, medtem ko bančne depozite ustvarja *sektor poslovnih bank*.

Depozitno bančništvo funkcionira na principu, da ne bodo vsi deponenti naenkrat dvignili vseh svojih sredstev. Da vi banke lahko zagotovile eventualno večjemu številu zahtevkov za dvig depozitov, morajo imeti določen znesek v *rezervah*. Procentualni odnos med gotovino in vsemi depoziti se imenuje *stopnja gotovinske rezerve*.

Proces ustvarjanja depozitov

Centralna banka določi količino rezerv bančnega sistema. Z uporabo teh rezerv jih bančni sistem preoblikuje v precej večji znesek knjižnega (bančnega) denarja.

Ustvarjanje depozitov je možno na več načinov:

- a) Če nekdo položi sredstva na svoj račun, bo ustvaril depozit v vrednosti gotovine. S tem se ne ustvarja nov denar – prihaja le do spremembe oblike v kateri imamo denar.
- b) Če banka svojemu komitentu odobri kredit, se ta znesek vknjiži na račun kreditojemalca. S tem je ustvarjen depozit in količina denarja poveča se za velikost tega depozita.
- c) Kadar banka kupuje obveznice in jih plačuje s čeki.

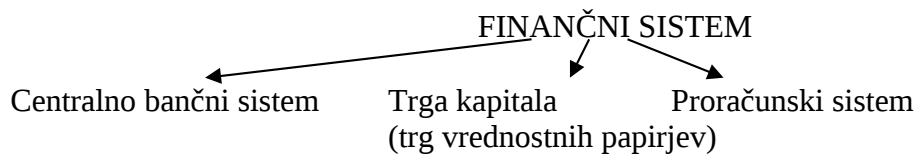
Kako banke ustvarjajo denar?

Bančni sistem multiplicira primarno vrednost depozitov in tako kreira novi denar. Število, ki pokaže, za koliko se bo povečala določena začetna vsota depozitnega denarja, se imenuje **denarni multiplikator** in je enak recipročni vrednosti stopnje rezerv (R).

Denarni multiplikator = sprememba denarja/sprememba rezerv = 1/količnik obveznih rezerv

Multiplikator ponudbe denarja povzema logiko tega, kako banke ustvarjajo denar. Celotni bančni sistem lahko preoblikuje začetno povečanje rezerv v znesek novih depozitov ali knjižnega denarja.

TRG KAPITALA – TRG VREDNOSTNIH PAPIRJEV



Trg kapitala je mehanizem prenosa sredstev od subjektov s finančnimi presežki k subjektom s finančnimi primanjkljaji.

Subjekti trgovanja: podjetja, država, banke, finančne institucije

Predmet prenosa: vrednostni papirji

2 vrsti poslov:

- *primarni trg*

se ukvarja z izdajanjem vrednostnih papirjev.

- *sekundarni trg*

trgovanje z vrednostnimi papirji med ekonomskimi subjekti. Namen je ohranjanje likvidnosti in realokacija kapitala.

Borza je organiziran trg vrednostnih papirjev.

Efektivna borza je trg kapitala, kjer se kupujejo in prodajajo lastniški vrednostni papirji.

Glavne vrste finančnih naložb:

- *denar*
- *hranilni računi in vloge*
- *vladni vrednostni papirji* (obveznice in drugi)
- *delnice* (so lastniške pravice v podjetjih)
- *pokojninski skladi* (lastništvo sredstev, ki jih imajo podjetja ali pokojninske sheme)

Tvegane in donos od različnih sredstev

Stopnja donosa je celoten denarni zaslužek od vrednostnega papirja (merjen kot odstotek od cene na začetku obdobja). Druga pomembna značilnost je *tveganje*. Večje kot je tveganje večji je donos. Tveganje in s tem donos (od najmanjšega do največjega): kratkoročne obveznice, dolgoročne obveznice, vse delnice, delnice manjših podjetij.

TEORIJA UČINKOVITEGA TRGA

Učinkovit denarni trg je tisti, kjer tržni udeleženci hitro razumejo nove informacije in jih nemudoma vgradijo v tržne cene. Teorija učinkovitih trgov pravi, da tržna cena vsebuje vse razpoložljive informacije. Dobičkov ni mogoče zaslužiti na osnovi starih informacij.

Naključne spremembe (random walk)

Cena sledi naključnim spremembam (random walk), ko je njeno gibanje ves čas povsem nepredvidljivo. Teorija učinkovitih trgov pojasnjuje, zakaj je gibanje cen delnic videti tako nepredvidljivo. Cene se odzivajo na novice, na presenečenja. Toda presenečenja so nepredvidljivi dogodki – kot met kovanca – ki se lahko gibljejo v katerikoli smeri. Ker se

cene delnic odzivajo na nepredvidljive dogodke, se tudi same cene delnic gibljejo nepredvidljivo kot naključne spremembe.

CENTRALNA BANKA IN MONETRNA POLITIKA

ZGODOVINA

1. *Konkurenčni bančni sistem*

Banka izdaja več vrst denarja.

2. *Centralizirana centralna banka*

CENTRALNA BANKA IN POSLOVNE BANKE

Obrestne mere med poslovnimi bankami imajo neko skupno jedro. Izhodišče obrestne mere poslovnih bank je obrestna mera po kateri centralna banka da kredit poslovnim bankam, te pa nato gradijo svoje obrestne mere.

Bančni prihodek = obresti za depozit - obresti za kredit.

Bilanca CB in poslovne banke

Bilanci sta povezani.

KREDITI TUJINI	GOTOVINA
KREDITI DRŽAVI	primarni denar
KREDITI POSLOVNIM BANKAM	REZERVE

REZERVE	KNJIŽNI DENAR
KREDITI	KREDITI (CB)

DENARNI TRG

UČINKI DENARJA NA OUTPUT IN CENE

TRANSMISIJSKI MEHANIZEM

5 korakov:

R se poveča – M se zmanjša – i se poveča – I, C, X se zmanjša – AD se zmanjša – realni BDP in inflacija se zmanjša

Korak 3 transmisijskega mehanizma je odziv obrestnih mer in kreditnih razmer na spremembe ponudbe denarja. *Povpraševanje po denarju* je odvisno predvsem od transakcijskih potreb. *Ponudbo denarja* skupno določata zasebni bančni sistem in centralna banka. Centralna banka zagotavlja rezerve, poslovne banke pa ustvarjajo depozite.

Ponudba in povpraševanje po denarju

Ponudba in povpraševanje po denarju skupno določata tržno obrestno mero. Celotna količina denarja (M) je na vodoravni osi, nominalna obrestna mera (i) pa na navpični osi. Krivulja ponudbe je prikazana kot navpična črta, saj naj bi se ponudba denarja ohranjala pri M^* . Krivuljo povpraševanja pa narišemo kot padajočo črto, ker želijo imeti ljudje pri višji obrestni meri manj denarja.

Obrestne mere določijo **trgi denarja**, na katerih posojamo in si sposojamo kratkoročna sredstva.

Premiki na denarnem trgu

Na denarni trg vpliva kombinacija:

- javnih želja po določeni količini denarja (ki jo predstavlja krivulja povpraševanja po denarju DD) in
- denarne politike centralne banke (ki jo kaže dana krivulja ponudbe denarja SS).

Njun vzajemno delovanje določa tržno obrestno mero i . Ostrejša denarna politika (zmanjšanje ponudbe denarja) premakne krivuljo SS na levo in s tem poveča tržno obrestno mero. Povečanje narodnega outputa ali ravni cen premakne krivulja DD ne desno in poveča obrestne mere.

Slika 26-5

a) denarno zaostrovanje

b) premik povpraševanja po denarju

3 instrumenti CB, ki vplivajo na spremembo M :

- **politika obveznih rezerv**

Določanje in spreminjanje zakonskega količnika obveznih rezerv od depozitov pri bankah in drugih finančnih institucijah.

- $m = \frac{1}{R}$ → nižje so rezerve - večja bo multiplikacija denarja

- **politika diskontne stopnje**

Določanje obrestne mere, ki ji pravimo *diskontna stopnja*, po kateri si lahko poslovne banke in druge depozitne institucije izposojajo pri centralni banki.

- večja diskontna stopnja – manjši M

- **operacije na odprtem trgu**

Kupovanje in prodajanje vladnih vrednostnih papirjev na odprtem trgu, da vplivamo na količino bančnih rezerv.

- nakup vrednostnih papirjev od CB - M se poveča

- prodaja vrednostnih papirjev – M se zmanjša (CB potegne denar iz obtoka)

Grafična analiza denarne politike
(trije koraki transmisijskega mehanizma)

Slika 26-6:

Spodnji levi kot slike a):

Kaže povpraševanje po denarju in ponudbo denarja. S_A je začetna ponudba denarje. Če preti recesija, CB utegne povečati ponudbo denarja na osnovi nakupov na odprtem trgu, kar premakne krivuljo v S_B . Obrestna mera pade.

Spodnji desni kot slike b):

Kaže kako nižje obrestne mere povečajo izdatke za sestavine agregatnega povpraševanja, ki so občutljive ne obrestne mere. Padec obrestne povzročijo, da podjetja povečajo svoje izdatke za tovarne, opremo in zaloge. Padec obrestnih mer poveča naložbe iz A' v B' .

Zgornja slika c):

Kaže učinek sprememb naložb v modelu multiplikatorja. Ravnotežni output dosežemo, ko so želeni prihranki enaki želenim naložbam. Na sliki je prikazana povezava tako, da je narisana krivulja varčevanja SS, ki predstavlja želeno raven varčevanja.

M se poveča → (i) pade → I, C, S se povečajo → AD se poveča, Y, P se povečajo

EKSPANZIVNA IN RESTREKTIVNA DENARNA POLITIKA

Ekspanzivna: **M se poveča** – i pade

Restriktivna: **M se zmanjša** – i se poveča



LIKVIDNOSTNA PAST

kaže, da je v določenih primerih monetarna politika lahko povsem brez moči.

Slika:

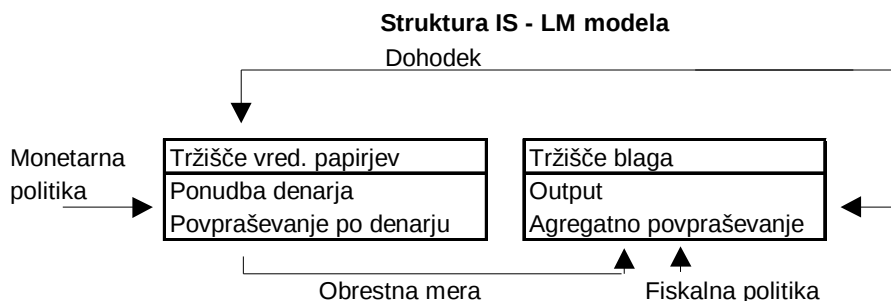
Teorija likvidnostni pasti, ki jo je postavil Keynes, temelji na tem, da se imetniki sredstev pri določanju svojega povpraševanja po denarju odločajo med denarjem za transakcije L_1 in obveznicami ter špekulativnem denarju L_2 . Kadar obrestna mera pada, naraste cena obveznic, hkrati pa raste povpraševanje po špekulativnem denarju L_2 .

Predpostavka: ekspanzivna denarna politika – i se zmanjša – M se poveča – AD se poveča – BDP se poveča. Sprememba i je zaradi elastičnosti MS vedno manjša in v gospodarstvu ni spremembe (spremembe BDP). Gre za povezanost trga kapitala in denarja. i so nizke, zato ni interesa vlaganja M kot depozita v banke – prihranke usmerimo v kapitalski trg v trgovnjanje z vrednostnimi papirji.

IS – LM KRIVULJA

IL – SM model proučuje interakcijo med *tržiščem blaga* (IS krivuljo) in *tržiščem vrednostnih papirjev* (LM krivuljo).

Obrestne mere vplivajo na potrošnjo in s tem na dohodek – odvisnost tržišč vrednostnih papirjev od dohodka.



Agregatno ravnovesje v IS –LM modelu

IS krivulja predstavljajo tiste kombinacije obrestnih mer in outputa, kjer je planirano varčevanje enako planiranim investicijam ($I = S$)

LM krivulja predstavlja kombinacije obrestnih mer in outputa kjer sta ponudba in povpraševanje po denarju izenačena.

Presečišče krivulj IS in LM je točka, kjer imamo hkrati ravnovesje na blagovnem trgu in denarnem trgu. Točka E je torej makroekonomsko ravnovesje nivojev outputa in obrestnih mer.

Graf:

RAVNOVESJE NA BLAGOVNEM TRGU (IS KRIVULJA)

Kvadrant 1:

Povpraševanje po investicijah je padajoča funkcija obrestne mere – če i pade se I poveča.

Kvadrant 2:

Predstavlja pogoj ravnovesja $I = S$. Krivulja ravnovesja je premica pod kotom 45° , vsaka točka na premici predstavlja: enakost planiranih investicij in varčevanja.

Kvadrant3:

Prikazuje funkcijo varčevanja $S(Y)$

Kvadrant 4:

Predstavljena krivulja IS, kot rezultat premikov variabl v ostalih treh kvadrantih.

Krivulja IS ima negativen nagib – nižja i – večje I – večji Y – večja C
Pomen pozicij izven krivulj IS

E_3 – točka neravnovesja → agregatno povpraševanje je večje od ravni outputa, gre za presežno povpraševanje po blagu (i je prenizka, Y je premajhen)

E_4 → investicijska potrošnja je premajhna, zato ponudba blaga presega povpraševanje.

Vse točke nas krivuljo IS so točke *presežne ponudbe blaga*.

Slika:

MONETARNO RAVNOVESJE (LM KRIVULJA)

Kvadrant 1:

Prikazuje povpraševanje po špekulativnem denarju.

Kvadrant 2:

Prikazuje kako obseg denarne ponudbe razdeli na transakcijsko in špekulativno povpraševanje.

Kvadrant 3:

Prikazuje transakcijsko povpraševanje v odvisnosti od narodnega dohodka.

Kvadrant 4:

Prikazana je krivulja monetarnega ravnovesja.

Slika:

Pomen pozicij izven krivulje LM

Točke neravnovesja E_3 in E_4 prikazujejo stanje presežnega povpraševanja ali ponudbe denarja.

Slika:

PREMIKI LM IN IS KRIVULJE

IS'/LM' → restriktivna ekonomska politika

IS''/LM'' → ekspanzivna ekonomska politika

Slika:

Primeri:

G se zmanjša → IS krivulja se premakne navzdol in levo

S se poveča → bolj strma IS

C se poveča → bolj položna IS

DRŽAVA

NALOGE VLADE

1. Tržne slabosti (pomanjkljivosti trga) – izboljšanje ekonomske učinkovitosti:

a) Nepopolna konkurenca (monopol)

Ko ima podjetje na določenem trgu tržno moč, lahko dvigne ceno svojih izdelkov nad mejne stroške. Potrošniki kupijo manj takšne dobrine, kot bi jo v popolni konkurenci in njihovo zadovoljstvo se manjša.

b) Zunanji učinki

Zunanji učinki se pojavijo, ko nekaj stranskih učinkov proizvodnje ali potrošnje ni vključenih v tržne cene (npr. tovarna pušča žveplene hlape v zrak in škoduje zdravju ljudi v okolici).

c) Nepopolne informacije

Teorija nevidne roka privzema, da so kupci in prodajalci popolnoma seznanjeni z dobrinami in storitvami, ki jih kupujejo in prodajajo. Vendar je realnost daleč od tega idealiziranega sveta.

d) Javne dobrine

Zaradi tržnih slabosti, država posega v delovanje trga

3. Porazdelitev dohodka – izboljšanje porazdelitve dohodka

Konkurenčni trgi ne zagotavljajo, da bosta dohodek in potrošnja zares šla v roke najbolj zaslužnih in potrebnih.

Socialna država razporeja dohodek:

- a) od bogatih k revnim
- b) od zdravih k manj zdravim
- c) od zaposlenih k vzdrževanim
- d) k tistim, ki so reproduktivno sposobni (ženske) od vseh ostalih

4. Ekonomska politika – stabiliziranje gospodarstva z ukrepi makroekonomske politike

Država naj bi jo skušala voditi anticiklično.

5. Mednarodni odnosi – izvajanje mednarodne ekonomske politike

- a) zmanjšanje trgovinskih omejitev
- b) izvajanje programov pomoči
- c) varovanje globalnega okolja

OBDAVČENJE IN VLADNI IZDATKI

Instrumenti fiskalne politike:

- *davki*

Ti zmanjšajo zasebni dohodek in s tem zasebne izdatke ter zagotavljajo sredstva za javne izdatke.

- *vladni izdatki in transferna plačila*

zagotavljajo sredstva posameznikom. Transferji pomenijo solidarnostno pomoč prebivalstvu z nizkimi dohodki in podjetjem za premostitev finančnih težav (subvencioniranje proizvodnje in potrošnje).

- *neposredni nadzor oz. regulacija*

ljudi usmerja k temu, da opravljajo nekatere ekonomske dejavnosti ali se jim odrekajo.

Teorija javne izbire

raziskuje kako različni volilni mehanizmi lahko delujejo, in kaže, da ni idealnim mehanizmov za združevanje posameznih preferenc v družbeno izbiro.

1. Zasebni in javni interes

Za področje zasebnega gospodarstva skrbijo državljani, za javni interes pa skrbi država z ekonomskimi funkcijami. Javni interes *ni* vsota zasebnih interesov.

2. Tržne slabosti in slabosti države

3. Volilni paradoks

Posameznik ne more vplivati na volilni izid (zato ne gredo na volitve) in se nič ne zgodi.

4. Strinjanje (konsenz) politično ekonomskih odločitev

5. Tragedija skupnega

Če vsak maksimizira svoj interes je skupnost prikrajšana in kot član skupnosti je prikrajšan tudi sam.

6. Pripornikova dilema

A obtoži B, B obtoži A → kaznovana oba (želita maksimizirati korist – oškodovana oba)

A in B se dogovorita → oba dobiti manj kazni

7. Prosti jezdec

Posameznik maksimizira svoje zadovoljstvo, stroške pa porazdeli na druge.

npr. vlak – ne kupiš karte – se pelješ – občasna kontrola

Prihodki javnega sektorja:

- davčni prihodki (davki, prispevki, carine)
- nedavčni prihodki (takse, pristojbine, dobiček javnih podjetij)
- kapitalski prihodki
- donacije
- transferni prihodki

Odhodki javnega sektorja:

- tekoči odhodki
- tekoči transferji
- kapitalski odhodki

Osnovne značilnosti davkov

- prisilno plačevanje
- nepovratnost
- nedoločljivost porabe davkov (namembnost ni znana)
- denarni dohodek

Pri prispevkih ne velja nedoločljivost – namembnost je znana

Davčna tehnika

- *davčni zavezanec*
- *davčni plačnik*
Tisti, ki davke plača. Ni nujno, da je zavezanec in plačnik ista oseba.
- *davčne olajšave*
 - odbitek pred obdavčljivo osnovo (zmanjšanje obdavčljive osnove)
 - znižanje davka (izračunamo davek in nato znižamo)

- *Davčna utaja*
Skušamo tajiti davek – ni legalno.
- *Davčno izogibanje*
Načini, kako bi plačali manj – je legalno)
- *Davčna osnova* ($T = t \cdot y$)
- *Povprečna davčna stopnja* ($PDS = T/y$)
je enaka celotnim davkom, deljenim s celotnim dohodkom.
- *Mejna davčna stopnja* ($MDS = \text{sprememba } T / \text{sprememba } y$)
je dodatni davek, ki ga plačamo na dolar dodatnega dohodka.

Posredni in neposredni davki

Posredni davki – so tisti, ki jih pobirajo od dobrin in storitev, torej le posredno od posameznikov.

Neposredni davki – pobirajo neposredno od posameznikov in podjetij.

Napredujoči, sorazmerni in nazadujoči davki

Napredujoči davki – povečanje $Y \rightarrow$ povečanje T/Y

Sorazmerni davki - povečanje $Y \rightarrow$ isti T/Y

Nazadujoči davki - povečanje $Y \rightarrow$ manjši T/Y

Graf 16-4:

Načela obdavčenja

1. Načelo koristi

pravi, naj bodo različni posamezniki obdavčeni v sorazmerju s koristmi, ki jih dobijo od vladnih programov (npr. država zgradi most – obdavčeni tisti, ki ga uporabljajo)

2. Načelo plačilne sposobnosti

pravi, da naj bo znesek davkov, ki ga ljudje plačajo, povezan z njihovim dohodkom ali premoženjem.

3. Načelo vodoravne in navpične enakosti

Načelo vodoravne enakosti pravi, naj obdavčimo enako tiste, ki so si enaki oz. imajo enake razmere (isti dohodki – isti davki).

Načelo navpične enakosti (različen dohodek – različni davki).

Konkretne vrste davkov:

- dohodnina
- davek na dobiček
- prometni davek
- davki oz. prispevki za socialno varnost
- davek na plače
- davek na premoženje

DAVKI IN UČINKOVITOST

Davki vplivajo tako na ekonomsko učinkovitost kot na porazdelitev dohodka.

Vpliv obdavčenja na ponudbo dela:

Graf 16-7:

pri ponudbi dela so učinki mešani. Zaradi napredujočih davkov utegnejo nekateri ljudje izbrati več prostega časa in manj dela. Drugi pa bodo delali več in zaslužili svoje milijone kot pred obdavčitvijo.

Učinkovitost nasproti pravičnosti

Sodobna teorija učinkovitega obdavčenja poudarja *Ramseyevo davčno pravilo*, ki pravi naj vlada pobira največje davke od tistih outputov in inputov, katerih ponudba in povpraševanje sta najbolj cenovno toga – tako obdavčenje ne bo imelo velikega učinka na potrošnjo in proizvodnjo.

Graf:

OMEJEVANJE TRŽNE MOČI

Tržna moč je stopnja nadzora, ki jo ima podjetje ali skupina podjetij nad odločitvami o ceni proizvodov v posamezni panogi.

Protimonopolna politika

- država spodbuja konkurenco (tržni prisop)
- država regulira monopol

Regulacija se giblje okrog cene $P = AC$.

Graf:

GOSPODARSKA RAST

TEORIJE (MODELI) EKONOMSKE RASTI

1. Klasična dinamika Smitha in Maltusa

Adam Smith in T. R. Maltus poudarjata osrednjo vlogo zemlje pri ekonomski rasti. Z *Bogastvom narodov* je Adam Smith napisal priročnik o ekonomskem razvoju. Začel je z analizo "hipotetično zlato dobo". To je bil čas, ko je bila zemlja prosto na voljo in so se ljudje pri rasti prebivalstva preprosto razširili na več hektarov. Ker ni kapitala se, se *narodni output natanko podvoji z podvojitvijo prebivalstva*. Kaj pa realne plače? Celoten narodni dohodek se prelije v plače. saj ničesar ne odštujemo za najemnine za zemljo ali obresti za kapital. Toda tako obdobje ne more trajati v nedogled – prej ali slej bo rastoče prebivalstvo *poselilo celotno razpoložljivo zemljo* in uravnotežena rast zemlje, dela in outputa ni več mogoča. Prebivalstvo še narašča in tako tudi narodni dohodek. Vendar pa mora output rasti počasneje kot prebivalstvo. Z dodajanjem novih delavcev stalni količini zemlje ima vsak delavec za delo na voljo manj zemlje in delovati začne *zakon padajočih donosov*. Naraščajoče razmerje delo/zemlja vodi v padajoči mejni proizvod dela in torej v padanje realne plače.

Slika 27-2:

Ali obstajajo meje rasti?

Malthus je menil, da je konec gospodarskega razvoje lahko samo ravnovesje na ravni življenjskega minimuma (če so mezde nad eksistenčnim minimumom, se bo populacija povečala, pod to mejo pa izumrla. Malthus pa je pozabil na pomen tehničnih iznajdb, ki sicer zakon padajočih donosov ne negirajo, ampak ga nevtralizirajo.

V preteklih dveh desetletjih so se pojavile maltuzianske ideje, da ekonomsko rast omejuje končnost naših naravnih virov in okoljskih omejitev. Drugi val pesimizma glede rasti pa se je pojavil v zadnjem desetletju – to se ne nanaša na izčrpanje mineralnih virov, kot sta plin in nafta ampak na prisotnost okoljskih omejitev za dolgoročno ekonomsko rast. (močno spreminjanje zemeljskega podnebja in ekosistema)

Graf 27-3:

Gospodarstvo A- ekonomska rast brez tehnološkega napredka premakne krivulja A v B. V tem položaju utegne imeti gospodarstvo višji output na račun poslabšanja kakovosti okolja. Ugodnejši je položaj, če se spremeni tehnologija – to potisne krivuljo A v C, tako ima družba oboje: in več outputa in čistejše okolje.

2. Ekonomska rast s kopičenjem kapitala – neoklasičen model

Malthusove napovedi so bile zgrešene, ker ni upošteval, da tehnološke inovacije in naložbe v kapital lahko prevladajo nad učinki zakona podajočih donosov. Zemlja ni postala omejujoči dejavnik proizvodnje. Namesto tega je industrijska revolucija prinesla močnejše stroje, ki so povečali produktivnost.

Osnovne podmene.

Novoklasičen model opisuje gospodarstvo, v katerem uporabo dveh različnih inputov: delo in kapital, proizvajajo en sam homogen proizvod. Glavna nova sestavina novoklasičnega modela so kapital in tehnološke spremembe. Predpostavimo, da obstaja le ena vrsta kapitalne dobrine K in število delavcev L. Potem je K/L količina kapitala na delavca. Agregatno proizvodno funkcijo brez tehnoloških sprememb zapišemo: $Q = f(K, L)$. Osredotočimo se na proces ekonomske rasti, kjer ekonomisti poudarjajo zahtevo po *poglabljanju kapitala* – to je proces pri katerem se sčasoma povečuje količina kapitala na delavca. Brez tehnoloških sprememb bo poglabljanje kapitala povzročilo rast outputa na delavca, mejnega proizvoda dela in plače. Prav tako bo vodilo v padajoče donose od kapitala in posledično znižanje stopnje donosa od kapitala.

Slika 27-4: Ekonomska rast zaradi poglabljanja kapitala

Ko se povečuje kapital na delavca, rase tudi output na delavca. Graf kaže pomen "poglabljanja kapitala" ali povečanje količine kapitala, ki ga ima na voljo vsak delavec. Vendar ne smemo pozabiti, da smo vse druge dejavnike, kot tehnologijo, kakovost delovne sile in naravne vire, ohranili nespremenjene.

Povzetek:

Zaloga kapitala raste, ker raste kapital hitreje kot populacija in delo. Če ni tehnoloških izboljšav, bo rast outputa počasnejša kot rast kapitala. Mezde se bo do povečale, medtem ko se bo stopnja donosnosti kapitala zmanjšala.

Graf 13-1:

a) donosnost kapitala

b) krivulja cene za faktor

Dolgoročno stabilno ravnotežje

Brez tehnoloških sprememb se dohodki in plače sčasoma ustalijo. Toda dolgoročno ravnotežje novoklasičnega modela rasti jaso pokaže, da bo življenjski standard prej ali slej nehal rasti, če bo ekonomsko rast sestavljalo le kopičenje kapitala z uporabo obstoječih metod proizvodnje.

Graf 27-4:

Vidimo, kako se gospodarstvo premika proti temu ravnotržju. Ko kopičimo kapitala se poveča razmerje kapital/delo (iz E v E'' naprej v E'''), to se dogaja dokler končno razmerje kapital/delo ne preneha rasti v V .

Pomen tehnoloških sprememb

Graf 27-5:

Tehnološko spremembo na grafu rasti prikažemo kot premik agregatne proizvodne funkcije navzgor. Torej izboljšave v tehnologiji skupaj s poglobljanje kapitala povečujejo output na delavce in realne plače.

Tehnični napredek – kapitalno intenziven

$K/L \rightarrow i/w \rightarrow w > i$

Tehnični napredek – delovno intenziven

$K/L \rightarrow i/w \rightarrow i > w$

(glej graf 13-1)

3. Teorija endogenih tehnoloških sprememb

Raziskovanja ekonomske rasti, ki so usmerjene predvsem na *vire tehnoloških sprememb*. Ta metoda poudarja, da so tehnološke spremembe output, ki je podvržen resnim tržnim slabostim, saj je tehnologija javna dobrina, katere proizvodnja je draga, njena reprodukcija pa poceni, Vlade skušajo vse bolj uveljavljati učinkovito zaščito pravic intelektualne lastnine za tiste, ki nove tehnologije razvijajo.

Enačba gospodarske rasti

- stopnja gospodarske rasti (g)

- povečanje narodnega dohodka (dY)
- v primerjavi z doseženim v preteklem letu (Y)

$$g = \frac{dY}{Y}$$

- gospodarska rast je odvisna od stopnje investiranja (s) in marginalnega koeficienta (v)

$$g = \frac{s}{v} \quad s = \frac{I}{Y} \quad v = \frac{I}{dY}$$

Stopnja investiranja (s) izraža deleže investicij v družbenem proizvodu (narodnem dohodku). *Kapitalni koeficient oz. marginalni koeficient* (g) izraža narodnogospodarsko učinkovitost razmerja med prirastkom kapitala (investicijami) in prirastkom dohodka.

Iz enačbe rasti ($g=s/v$) izhaja, da je rast funkcija predvsem dveh faktorjev – velikosti investicij in učinkovitosti investiranja. Na gospodarsko rast vplivajo prebivalstvo, naravni viri, kapital in tehnični napredek.

FAKTORJI GOSPODARSKE RASTI

1. Človeški viri

Inputi so sestavljeni iz količine delavcev ter spretnosti in usposobljenosti delovne sile. Kakovost dela (spretnosti, znanje in disciplina del. sile) naj bi po mnenju številnih ekonomistov predstavljala najpomembnejši dejavnik ekonomske rasti.

2. Naravni viri

Pomembni viri so obdelovana zemlja, nafta in plin, gozdovi, voda in mineralni viri.

3. Oblikovanje kapitala

Stvarni kapital vključuje postavljene objekte, opremo in zaloge. Najbolj dramatične zgodbe v ekonomski zgodovini vključujejo kopičenje kapitala. Ne smemo pa se usmerjati le na stvarni kapital. Socialni kapital so naložbe, ki so sestavljene iz velikih projektov.

4. Tehnologija

Tehnološke spremembe označujejo spremembe v procesu proizvodnje ali uvedbo novih proizvodov ali storitev.

ŠTIRJE ELEMENTI RAZVOJA

1. Človeški kapital

- mnoge revne države se morajo nenehno truditi samo za to, da se njihov položaj ne poslabša. Celotno BDP v revni državi rase, rase tudi njeno prebivalstvo. Razlaga o *maltuzianski pasti prebivalstva* – prebivalstvo raste in s tem ohranja dohodke zgolj na preživitveni ravni. Bogate države pa so to teorijo že davno pustile za seboj.
- za države, ki jim uspe povečati dohodek na prebivalca, obstajajo možnosti *demografskega prehoda*, ki se pojavi, ko se prebivalstvo ustali pri nizki rodnosti in prav tako nizki smrtnosti.

- razvijajoče države se morajo posvečati tudi kakovosti človeških virov – *človeški kapital*. Za to imajo različne programe: nadzor bolezni ter izboljšanje zdravja in prehranjenosti; izboljšanje izobrazbe (izogibanje brain drain-u); ne podcenjevanje človeških virov.

2. Naravni kapital

- omejenost rasti
- neenaka menjava
- ekologija

3. Kapitalski viri

- vodilni v tekmi vlagajo vsaj 20 % BDP v oblikovanje kapitala
- varčevanje – v mnogih razvijajočih se državah je najbolj pereče problem premajhno varčevanje. Rezultat je premalo naložb v produktivni kapital, ki ju nujno potreben za nagel ekonomski razvoj.
- zunanji krediti (dolžniška kriza)

Bogate države so posojale revnim kar je kazalo velike priložnosti, sposojanja, dobičkov, špekulacij (nekatera posojila so dobro uporabili za naložbe v iskanje in vrtanje nafte,...) Dokler je izvoz teh držav rasel po enaki stopnji kot posojila, je bilo ves v redu. Toda z rastjo svetovnih obrestnih mer so mnoga gospodarstva ugotovila, da jih to pelje v finančno krizo.

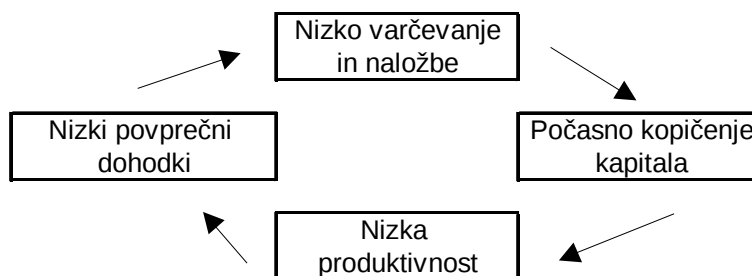
4. Tehnološke spremembe

- imitiranje tehnologije
"pojdite v tujino, kopirajte učinkovite metode in jih spravite v delovanje doma"
- podjetništvo in inovativnost

Ena ključnih nalog ekonomskega razvoj je spodbujanje podjetniškega duha.

- razvoj tehnološke zaostalosti

Reвне države se srečujejo z *začaranim krogom revščine*. Problem nerazvitih držav je v pičli akumulaciji in v visokem prirodnem prirastku.



Minimalna sprejemljiva stopnja investiranja

Zagotavljati mora vsaj tolikšno gospodarsko rast, da se družbeni proizvod (narodni dohodek) na prebivalca ne bo zmanjšal. Investicije, ki zagotavljajo gospodarsko rast po isti stopnji, kot narašča prebivalstvo imenujemo *demografske*. Pri tem se narodni dohodek na prebivalca ne spremeni.

$$sd = d \cdot v$$

sd – stopnja demografskih investicij

d – letna stopnja rasti prebivalstva

v – marginalni kapitalni koeficient

ALTERNATIVNI MODELI ZA RAZVOJ

1) Azijski modeli

Južna Koreja, Tajvan, Singapur in druge države Vzhodne Azije

- *stopnje naložb*

Za visoke naložbe so bile potrebne visoke obrestne mere, vendar pa bi to zmanjšalo investicije – zato so subvencionirali obrestno mero pri najemanju kreditov.

- *makroekonomske temeljne spremenljivke*

Uspešne države so ohranjale nizko inflacijo in visoke stopnje naložb

- *usmerjenost navzven*

Pogosto so ohranjali svoje devizna tečaje podcenjene in tako pospeševali izvoz, spodbujali izvoz s proračunskimi motivacijami in zasledovali tehnični napredek tako, da so privzemali najboljše tehnologije in postopke držav z visokimi dohodki.

- *konkurenca pod pokroviteljstvom vlade*

Vlade so včasih opredelile strateška področja in potem pripravile tekmo med domačimi podjetji, da so tako spodbujale konkurenco.

2) Socializem

- *vladno lastništvo proizvodnih virov*

Socialisti so verjeli, da bi bilo potrebno zmanjšati vlogo zasebne lastnine.

- *načrtovanje*

Socialiste moti "kaos" trga in dvomijo o porazdelitveni učinkovitosti nevidne roke.

- *prerazdelitev dohodka*

Podedovano premoženje je treba zmanjšati z militantno uporabo vladnih davčni pooblastil (v nekaterih državah je dosegla mejna davčna stopnja 98 odstotkov).

- *mirna in demokratična evolucija*

Socializem pogosto zastopa mirno in postopno razširjanje vladnega lastništva – evolucijo z volitvami namesto revolucijo s krogli.

3) Sovjetski komunizem

Zgodovinsko je marksizem pognal najgloblje korenine v fevdalni Rusiji. Študij porazdelitve virov v komandnem gospodarstvu sovjetskega tipa kaže dobro načrtovanje širokih elementov porazdelitve virov, še zlasti poudarek na težki industriji. Sovjetsko gospodarstvo je v svojih prvih desetletjih hitro raslo, potem pa sta zastoj in razpad današnjo Rusijo in druge bivše komunistične države potisnila na ravni dohodka daleč pod tiste v Severni Ameriki, na Japonskem in Zahodni Evropi.

AGREGATNA PONUDBA in BREZPOSELNOST

AGREGATNA PONUDBA

Krivuljo agregatne ponudbe ali krivuljo AS lahko narišemo kot črto, ki kaže raven celotnega narodnega outputa, ki ga bomo proizvedli pri vsaki mogoči ravni cen pri nespremenjenih ostalih elementih.

Pri analiziranju agregatne ponudbe je pomembno, da razlikujemo agregatne ponudbe glede na časovno obdobje. *Kratki rok*, kakšno leto, pomeni **kratkoročno krivuljo agregatne ponudbe**. To povezavo prikazuje *naraščajoča* krivulja AS, vzdolž katere so višje cene povezane z rastjo proizvodnje dobrin in storitev. *Dolgoročno* (več let ali desetletij ali celo še dlje) opazujemo **dolgoročno krivuljo agregatne ponudbe**. To povezavo kaže *navpična* krivulja AS (povečanje ravni cen ni povezano s povečanje celotnega proizvedenega outputa).

Determinante AS:

- *potencialni output*

Temelj agregatne ponudbe je proizvodna zmogljivost gospodarstva ali njegov *potencialni output*. Potencialni output predstavlja največji output, ki ga gospodarstvo proizvede, ne da bi povzročilo rastoče inflacijske pritiske. Dolgoročno je agregatna ponudba odvisna predvsem od potencialnega outputa, torej je določena na osnovi istih dejavnikov, ki vplivajo na gospodarsko rast. Ko gospodarstvo rase, se povečuje tudi potencialni output.

Potencialni BDP je najvišja vzdrževana raven narodnega outputa. Potencialni output merimo kot output, ki bi ga proizvedli pri referenčni stopnji brezposelnosti, ki ji pravimo *najnižja vzdrževana stopnja brezposelnosti*.

- *stroški inputov*

Na krivuljo agregatne ponudbe vplivajo tudi spremembe stroškov proizvodnje. Ko se stroški proizvodnje povečajo, so podjetja pripravljena ponuditi dano raven outputa le pri višjih cenah.

Graf (povezava med potencialnim outputom, stroški in agregatno ponudbo)29-1:

Agreatna ponudba v kratkem in dolgem obdobju

Številni ekonomisti *keynesianske šole* menijo, da je krivulja AS kratkoročno relativno položna. To pomeni, da imajo spremembe agregatnega povpraševanja močne in trajne vplive na output. Drugi način predstavlja *klasični pristop* k makroekonomiji. Po klasičnem učenju

obstaja le malo ali nič prostovoljne brezposelnosti ali neizkoriščenih virov zaradi poslovnih ciklov. Za krivuljo agregatne ponudbe klasični način meni, da je zelo strma ali pa celo navpična. Spremembe agregatnega povpraševanja imajo zato le malo trajnih učinkov na output.

Graf 29-3:

Graf: lepljive rigidne cene

a) *Kratkoročna* – ko se poveča agregatno povpraševanje so podjetja so pripravljena ponuditi več outputa pri višji ravni cen. Vendar pa output rase le do neke meje. Ko se output poveča se pojavi pomanjkanje dela in tovarne delujejo blizu svojih zmogljivosti. Podjetje ne more povišati cen ne da bi se stranke preselile k njihovim konkurentom. Ko se proizvodnja poveča nad potencialni output, se večji delež odgovora na rast agregatnega povpraševanja pojavi v rasti cen in manjši del v rasti outputa

b) *Dolgoročna krivulja AS* je navpična ali klasična, kjer dejanski output ustreza potencialnemu. Količina proizvedenega outputa je neodvisna od ravni cen.

Zakaj se kratkoročna in dolgoročna krivulja razlikujeta?

Nekateri elementi poslovnih stroškov so kratkoročno *neprilagodljivi* ali *lepljivi* (npr. plače – sindikati). Zaradi te togosti lahko podjetja iz visokih ravni agregatnega povpraševanja iztržijo koristi, če proizvajajo več outputa. Dolgoročno neprilagodljivi ali lepljivi elementi stroškov postanejo spet prilagodljivi in se je o njih mogoče pogajati. Delavci bodo hitro ugotovili, da so cene porasle in vztrajali pri povečanju plač. Končno se bo vsi stroški prilagodili višjim cenam outputa. Zaradi tega je večina ali celotni odziv na povečano povpraševanje v obliki višjih cen ali le malo ali nič v obliki večje proizvedene količine.

Premiki krivulje agregatne ponudbe (graf – vaje):

dolgoročne

kratkoročne

Vzroki:

- boljša tehnologija
- ↑ proizvodnji dejavniki

Vzroki:

- višje mezde
- višje carine
- naftni šoki

BREZPOSELNOST

Merjenje brezposelnosti

Podatke zbirajo mesečno v procesu, ki mu pravimo *naključno vzorčenje* populacije. Vsak mesec anketirajo določeno število gospodinjstev. Anketa razdeli prebivalstvo nad 16 let v štiri skupine:

- *zaposleni*

To so ljudje, ki opravljajo kakršnokoli plačano delo, in tisti, ki imajo delo, a so odstotni z dela zaradi bolezni, stavke ali počitnic.

- *brezposelni*

Oseba je brezposelna, ¹⁾če ne dela in je v zadnjih 4 tednih ²⁾dejavno poskušala najti delo (poslan življenjepis ali prijava za službo,...), začasno poslana z dela in čakajo, da jo pokličejo nazaj na delo (prisilni dopust), ali čaka, da začne delo prihodnji mesec. (po ILO)

- *neaktivni prebivalstvo (ni v delovni sili)*

To predstavlja prebivalstvo, ki je upokojeno, preveč bolno za delo, študenti, dijaki ali preprosto ne išče dela.

- *aktivno prebivalstvo (delovna sila)*

To vključuje vse tiste, ki so ali zaposleni ali brezposelni.

Ljudje z delom so *zaposleni*; ljudje brez dela, ki dejavno iščejo delo, so *brezposelni*; ljudje brez dela, ki tega ne iščejo, *niso v delovni sili*.

Stopnja brezposelnost je število brezposelnih, deljeno s celotno delovno silo.

Slovenija: 11 % - registrirana brezposelnost (prijavljeni na zavodu); 6 % - po ILO (International labor organization)

Učinki brezposelnosti

1) *Ekonomski učinki*

V obdobjih visoke brezposelnosti je dejanski BDP padel daleč pod potencialnem BDP.

2) *Socialni učinki*

Ekonomski stroški brezposelnosti so veliki, vendar ne morejo denarne številke prikazati človeške in psihološke cene dolgih obdobj vztrajne neprostopoljne brezposelnosti.

Okunov zakon pravi, da za vsaka 2 odstotka padca BDP v primerjavi s potencialnim BDP brezposelnost porase za okoli odstotek.

Vrste brezposelnosti

1) **Prva delitev**

Frikijska brezposelnost se pojavi zaradi nenehnega gibanja ljudi med regijami, službami ali med različnimi stopnjami življenjskega cikla. Četudi bi bilo gospodarstvo polno zaposleno, bi še vedno obstajala skupina študentov, ki bi iskala delo, ko sklenejo šolanje ali pa skupina staršev, ki spet vstopajo med delovno silo, potem ko so dobili otroka, delavci, ki menjajo službo.(prostovoljno brezposelni)

Strukturna brezposelnost označuje neusklajenost med ponudbo in povpraševanjem po delavcih. Neusklajenost se lahko pojavi zaradi novega povpraševanja po eni vrsti delovne sila,

medtem, ko upada povpraševanje do drugi vrsti delovne sile in se ponudba ne prilagodi dovolj hitro. (npr. primanjkuje medicinskih sester in presežek rudarjev in šivilj)

Ciklična brezposelnost obstaja, ko je celotno povpraševanje po delu nizko. Ko celotni izdatki in output padejo, se brezposelnost skorajda povsod poveča.

2) Druga delitev

Prostovoljna brezposelnost – levi del slike

Slika kaže običajno sliko konkurenčne ponudbe in povpraševanja s tržnim ravnotežjem v točki E in plačo W^* . V konkurenčnem ravnotežju so podjetja pripravljena zaposliti vse primerno usposobljene delavce, ki pri tržni plači želijo delati. Število zaposlenih ponazarja črta od A do E. Nekateri člani delovne sile bi sicer radi delali, vendar le pri višji plači. Ti brezposelni delavci, ki jih predstavlja segment EF, so *prostovoljno brezposelni*, saj se sami odločijo, da pri tržni plači ne bodo delali.

Neprostopvoljna brezposelnost – desni del slike

Plače se ne prilagodijo, da bi uravnale trg dela. Namesto tega se na ekonomske šoke odzivajo počasi. Če se plače ne prilagodijo za uravnovešanje trga, se lahko pojavi neskladje med številom iskalcev služb in razpoložljivimi delovnimi mesti.

Ekonomske motnje na trgu dela povzročijo previsoko plačo. Plača dela je pri W^{**} , in ne pri ravnotežni plači W^* , ki bi uravnovesila trg. Pri visokih plačah išče delo več usposobljenih delavcev, kot pa je delovnih mest, za katera iščejo usposobljene delavce. Točka G na krivulji ponudbe kaže število delavcev, ki so pripravljene delati pri plači W^{**} . Vendar želijo podjetja najeti le H delavcev, kot kaže krivulja povpraševanja. Ker je plača višja od ravnotežne, imamo opraviti s presežkom delavcev. Brezposelne delavce, ki jih predstavlja črta HG, imenujemo *neprostopvoljna brezposelnost*.

Slika 29-6:

Viri neprilagodljivih (lepljivih) plač

Večina podjetij upravlja svoje plače in mezde, določa plačilne liste in najema ljudi po "vstopnih" plačah. Te plače so ponavadi dane za kakšno leto. Za trge dela s sindikati so vzorci plač še bolj rigidni, neprilagodljivi. Plačilne liste ponavadi določijo za 3-letno pogodbeno obdobje. V tem času se plače ne prilagajajo, če se pojavi presežna ponudba ali povpraševanje.

Teorija lepljivih plač in neprostopvoljne brezposelnosti uči, da počasno prilagajanje plač povzroča presežke in pomanjkanje na trgih dela. Trgi dela se *kratkorочно* ne uravnovešajo. Toda trgi dela se prej ali slej odzovejo na tržne razmere, ko se plače v močno iskanih poklicih

v primerjavi s tistimi, ki so manj iskani, povečajo. *Dolgoročno* izginejo večji pojavi brezposelnosti ali razpoložljivih mest, saj se plače in zaposlenost prilagodijo tržnim razmeram. Toda dolgoročno utegne pomeniti leta in zato utegnejo biti obdobja visoke brezposelnosti dolga tudi več let.

INFLACIJA

Inflacija se pojavi, ko narašča splošna raven cen. Danes izračunamo inflacijo z uporabo cenovnih indeksov. Indeks cen življenjskih potrebščin (ICŽP) meri stroške tržne košarice dobrin in storitev v primerjavi s stroški te košarice dobrin v določenem osnovnem letu. *Stopnja inflacije* je odstotek spremembe ravni cen:

$$\text{Stopnja inflacije (leto } t) = \frac{\text{raven cen (leto } t) - \text{raven cen (leto } t - 1)}{\text{raven cen (leto } t - 1)} * 100$$

Deflacija je padec splošne ravni cen.

Dezinflacija je proces zmanjševanja visoke stopnje inflacije (cene naraščajo s pojemajočo stopnjo).

1. PRVA DELITEV – po intenzivnosti

1) Zmerna inflacija

Zmerno inflacijo označujejo cene, ki rasejo predvidljivo in počasi. Oprelimo jo kot *enoštevilčne* letne inflacijske stopnje. Ko so cene relativno stabilne, *ljudje denarnju zaupajo*. Pripravljeni so imeti denar, ki bo čez mesec ali leto vreden skoraj toliko kot danes.

2) Galopirajoča inflacija

Oprelimo jo kot *dvo- ali troštevilčne* letne inflacijske stopnje. Ko se pojavi galopirajoča inflacija, se večina pogodb začne indeksirati glede na indeks cen ali tujo valuto, ko je dolar, finančni trgi oslabijo, saj kapital zbeži v tujino, ljudje kopičijo dobrine in nikoli ne posojajo...

3) Hiperinflacija

Tro- ali štirištevilčne inflacije. Realno povpraševanje po denarju drastično pade, relativne cene postanejo nestabilne.

2. DRUGA DELITEV

1) Anticipirana - pričakovana

Ekonomisti na splošno verjamejo, da ima anticipirana inflacija pri zmernih stopnjah le malo vpliva na ekonomsko učinkovitost in porazdelitev dohodka in premoženja. Cene spreminjajo mero, ki ji ljudje prilagajajo obnašanje.

2) Neanticipirana - nepričakovana

3. DELITEV

1) Ravnovesna

vse cene se dvignejo za enak odstotek, relativne cene so nespremenjene $\rightarrow \frac{Pa}{Pb}$ je isto.

2) Neravnovesna

različne cene, različnih izdelkov se različno gibljejo.

4. DELITEV – glede na vzroke

1) Povpraševalna inflacija

se pojavi, ko agregatno povpraševanje rase hitreje kot pa proizvodnje zmogljivosti gospodarstva, kar vleče cene navzgor, da uravnotežijo agregatno ponudbo in povpraševanje.

Slika 30 – 5:

V točki E je začetno ravnotežje. Denimo, da se povečajo izdatki, ki potisnejo AD navzgor in na desno. Ravnotežje gospodarstva se pomakne in E v E'. Pri tem višjem povpraševanju so cene porasle s P na P'. Pojavi se inflacija povpraševanja → ta se pojavi, ko preveč izdatkov "lovi" premalo dobrin.

2) Inercijska inflacija

Stopnja inflacije, ki jo pričakujemo in je vnesena v pogodbe, *inercijska stopnja inflacije*. To pomeni, da se bo nadaljevala po isti stopnji, dokler je ne bodo spremenili ekonomski dogodki. V danem trenutku ima gospodarstvo dano stopnjo inflacije, ki se ji prilagodijo pričakovanja ljudi. Ta inercijska stopnja inflacije običajno vztraja, dokler kak šok ne povzroči, da se poveša ali zniža.

= ravnovesna + anticipirana (pričakovana inflacija, ki jo lahko spreminjajo samo inflacijski šoki).

3) Inflacijo stroškov (oz. ponudbe)

Inflacijo, ki izhaja iz rastočih stroškov v obdobjih visoke brezposelnosti in neizkoriščenih virov, imenujemo *stroškovna inflacija*. Cene in plače začnejo rasti še preden dosežemo polno zaposlenost.

Pričakovanja in inercijska inflacija

Slika 30-6: ponazarja proces inercijske inflacije

Denimo, da je potencialni output konstanten in da nimamo opravka s ponudbenimi in povpraševalnimi šoki. Če vsi pričakujejo, da bodo povprečni stroški in cene porasli vsako leto za 3 odstotke, se bo krivulja AS premaknila navzgor po 3 odstotke letno. Če ni nobenih povpraševalnih šokov, se bo tudi AD premikala navzgor po tej stopnji. Presečišče krivulj AD in AS bo vsako leto 3 odstotke višje. Torej se bo makroekonomsko ravnotežje premaknilo iz E v E' in naprej v E". Cene rasejo po 3 odstotke vsako leto: pojavila se je inercijska inflacija pri 3 odstotkih.

Inercijska inflacija se pojavi, ko se krivulji AS in AD premikata vztrajno po isti stopnji.

Ekonomski učinki inflacije

a) *prerazdelitev (redistribucija) dohodka in premoženja med različnimi skupinami*

Glavni prerazdelitveni učinek inflacije deluje po njenem učinkovanju na realno vrednost premoženja. Na splošno neanticipirana inflacija prerazdeljuje premoženje od upnikov k dolžnikom, kar koristi dolžnikom in škodi upnikom. Neanticipirani padec inflacije ima ravno nasproten učinek. Toda inflacija predvsem napihuje dohodke in sredstva ter naključno prerazdeljuje dohodek med prebivalci z malo pomembnih učinkov za katerokoli posamezno skupino.

b) *izkrivljanje (cenovna distorzija)* relativnih cen in količine različnih dobrin ali včasih količine outputa in zaposlenosti – vpliv inflacije na ekonomsko učinkovitost

Inflacija škodi ekonomski učinkovitosti, ker izkrivlja cenovne signale. V gospodarstvu z nizko inflacijo pri rasti cene dobrin tako kupci kot prodajalci vedo, da so se spremenile dejanske ponudbene ali povpraševalne razmere za to dobrino. Zato na to ustrezno odgovorijo. Nasprotno pa v gospodarstvu z visoko inflacijo, kjer je težje ločevati med spremembami relativnih cen in spremembami splošne ravni cen.

Inflacija izkrivlja tudi podobo denarja. Gotovina je denar, ki ima ničelno obrestno mero. Če se inflacija poveča iz 0 na 10 odstotkov letno, realna obrestna mera pade od 0 na –10 odstotkov letno. Zaradi te negativne realne obrestne mere za denar ljudje realne vire namenjajo zmanjšanju količine denarja v času inflacije.

Inflacija povzroči izkrivljanje davkov. Določeni deli davčne zakonodaje so zapisani v nominalni vrednosti (z denarnimi zneski). Ko cena rase se zmanjša v teh predpisih zajeta realna vrednost.

c) *Transakcijski stroški*

Podjetja morajo pri spremembah cen trošiti realne vire, da prilagodijo svoje cene. Npr. restavracije morajo natisniti nove menije, podjetja za prodajo po pošti dajo natisniti nove kataloge –stroški, ker moramo nekaj na hitro zamenjati.

d) *Manjši BDP in zaposlenost*

Dolgoročno kaže, da obstaja med inflacijo in rastjo BDP obratna povezava.

PHILLIPSOVA KRIVULJA

Kratkoročna Phillipsova krivulja

Inflacija in brezposelnost sta inverzna pojava.

Phillipsova krivulja je uporabna za analiziranje kratkoročnih gibanj brezposelnosti in inflacije.

Slika 30-7:

Na vodoravni osi je stopnja brezposelnosti, na navpični skali pa je letna stopnja inflacije cen. Obarvana desna navpična skala pa kaže stopnjo rasti denarnih plač. Ko se premikate po Phillipovi krivulji levo, to pomeni zmanjšanje brezposelnosti in začne rasti stopnja rasti cen in plač.

Interpretacija – primerjava slik 30-6 in 30-7:

Privzemimo, da potencialnemu outputu ustreza 6-odstotna stopnja brezposelnosti. Po tem, dokler dejanski output ostaja pri potencialnem, ostaja brezposelnost pri 6 odstotkih in inflacija pri 3 odstotkih letno. Toda denimo, da se je pojavil premik agregatnega povpraševanja v tretjem obdobju, tako da je ravnotežna točka na sliki 30-6 E'' , in ne več E' . Potem bo output pod potencialnim, brezposelnost bo zrasla nad 6 odstotkov in inflacija bo upadla. Pomembno je omeniti, da Phillipsova krivulja ni stalno, nespremenljivo izključujoče se razmerje. Ko se inercialna stopnja inflacije spremeni, se spremeni tudi Phillipsova krivulja.

Premiki Phillipsove krivulje
Slika 30-9:

obdobje 1:

V 1. obdobju je brezposelnost pri vzdržni stopnji. Ni povpraševalnih ali ponudbenih presenečenj in gospodarstvo je v točki A na spodnji kratkoročni Phillipsovi krivulji.

obdobje 2:

Hitra rast outputa v ekonomski ekspanziji zmanjša stopnjo brezposelnosti. Ko upade brezposelnost, podjetja bolj zavzeto najemajo delavce in jim povečujejo plače. Ko output presega potencialnega, se poveča izkoriščenost zmogljivosti in povečajo se pribitke na stroške v cenah. Plače in cene se začnejo dvigovati hitreje. To pa pomeni, da se gospodarstvo premakne navzgor in levo po Phillipsovi krivulji v točko B. Inflacijska pričakovanja se še niso spremenila, vendar pa nižja brezposelnost v drugem obdobju poviša inflacijo.

- obdobje 3:

Pri višji inflaciji podjetja in delavci pričnejo pričakovati višjo inflacijo. Višjo pričakovano stopnjo inflacije vnesejo v odločitve o plačah in cenah. Pričakovana stopnja inflacije torej poraste. Višja pričakovana stopnja inflacije se pokaže tako, da se kratkoročna Phillipsova krivulja premakne navzgor in je novo ravnotežje v točki C. Višje ležeča krivulja predstavlja višjo pričakovano stopnjo inflacije.

- obdobje 4

V končnem obdobju, ko se gospodarstvo upočasni, krčenje ekonomske dejavnosti vrne output k potencialnemu in stopnja brezposelnosti se vrne v vzdržno raven v točki D. Inflacija zaradi višje stopnje brezposelnosti upade, vendar ko gospodarstvo doseže najnižjo vzdržno stopnjo brezposelnosti, je nova pričakovana stopnja inflacije višja.

Najnižja vzdržna (naravna) stopnja brezposelnosti je tista stopnja, pri kateri so uravnotežene sile, ki potiskajo cene in plače navzgor ter navzdol.

Dejanska stopnja inflacije lahko naraste nad inertno, če se ljudje prično prilagajati inflacijskim šokom. Gibanje po Phillipsovi krivulji, je tako rezultat inflacijskih sprememb ali šokov.

Navpična dolgoročna Phillipsova krivulja

Ko se brezposelnost oddalji od najnižje vzdržne stopnje brezposelnosti, se bo običajno spremenila tudi inflacija. Ta spirala se ustavi le, le ko se brezposelnost vrne v najnižjo vzdržno stopnjo brezposelnosti. Šele, ko bo brezposelnost pri vzdržni stopnji, se bo inflacije stabilizirati. Po teoriji vzdržne stopnje inflacije je edina raven brezposelnosti, ki je združljiva s stabilno stopnjo inflacije, najnižja vzdržna stopnja brezposelnosti. Po tej teoriji je dolgoročna Phillipsova krivulja navpična črta, ki se dviga navpično pri najnižji vzdržni stopnji brezposelnosti. Vse dokler je stopnja brezposelnosti pod vzdržno stopnjo, bo inflacija težila k stalni rasti.

Slika – vaje:

DILEME PROTIINFLACIJSKE POLITIKE

1. Kako dolg je dolgi rok?

Časa, ki je potreben, da se gospodarstvo povsem prilagodi ne poznamo natančno. Nedavne študije nakazujejo, da traja popolna prilagoditev vsaj 5 (3-5)let. Razlog za dolg zamik je v tem, da traja leta, da se pričakovanja prilagodijo.

2. Koliko stane zmanjšanje inflacije?

Koliko stane *dezinflacija*, ki označuje ukrepe zmanjševanja stopnje inflacije, je enakovredno vprašanju glede oblike kratkoročne Phillipsove krivulje. Če je ta relativno položna, bo zmanjšanje inflacije zahtevalo precej brezposelnosti in izgube outputa. Če je strma, bo majhno povečanje brezposelnosti zmanjšalo inflacijo hitro in relativno neboleče.

Okunov zakon...str.15

3. Ali lahko zmanjšamo najnižjo vzdržno(naravno) stopnjo brezposelnosti?

Ukrepi za zmanjšanje vzdržne (naravno) stopnjo brezposelnosti:

a) izboljšanje storitev trga dela

Nekaj brezposelnosti se pojavi, ker razpoložljive zaposlitve niso usklajene z brezposelnimi delavci. Z boljšimi informacijami (računalniške oglasne deske), lahko zmanjšamo količino strukturne ali frikcijske brezposelnosti.

b) vladni programi za prezaposlovanje

Vladni ali zasebni programi usposabljanj lahko pomagajo brezposelne usposobiti za boljše zaposlitve v rastočih sektorjih.

c) odprava vladnih ovir

Vlada je pri varovanju ljudi pred težavami brezposelnosti zgladila ostrino brezposelnosti in zmanjšala motivacijo, da poiščejo delo. Nekateri zahtevajo reformo sistema zavarovanja za brezposelnost, da bi zmanjšali slabo motivacijo.

4. *Problem indeksacije*

Indeksiranje je mehanizem, s katerim v plače, cene in pogodbe vključimo delno ali celotno nadomestilo za spremembe splošne ravni cen. Višja kot je stopnja indeksiranja, močnejše se bodo inflacijski šoki razširili po gospodarstvu.

5. *Ali obstaja cenena antiinflacijska politika?*

- a) *nadzor plač in cen* – danes je malo zagovornikov tega ukrepa
- b) *tržne strategije* - odstranitev ovir za tržno konkurenco (protimonopolna politika), vladnih ukrepov (kvote), regulacijo nadzorovanih panog.

VOJSKUJOČE SE ŠOLE MAKROEKONOMIJE

1. KLASIČNA ŠOLA

a) fleksibilnost cen in mezd

Klasični pristop uči, da so cene in plače prilagodljive (fleksibilne) in da je gospodarstvo stabilno, tako da se samodejno in hitro giblje proti ravnotežju pri polni zaposlenosti.

b) navpična AS

Ni brezposelnih proizvodnih dejavnikov.

c) Sayev zakon ($AS = AD$)

Temelji na tezi, da ni pomembne razlike med denarnim in blagovnim gospodarstvom: delavci lahko kupijo, karkoli tovarne lahko proizvedejo. Ponudba ustvarja svoje lastno povpraševanje.

d) Odmiki od potencialnega outputa so kratkotrajni

($AS > AD$ – povzroči padec cen)

e) ekonomska politika ne more vplivati na realni output

Spremembe agregatnega povpraševanja vplivajo na raven cen, vendar nimajo trajnega učinka na output in zaposlenost.

Slika – vaje in 32-1:

AD se premkne na levo v AD' . Najprej pri izhodiščni ravni cen, celotni izdatki padejo v točko B in so tam zelo kratko obdobje padajočega outputa. Toda premiku povpraševanja sledi hitro prilagajanje plač in cen s padcem splošne ravni cen od P v P' . Ko pade raven cen, se celotni output vrne k potencialnemu outputu in vnovič se v točki vzpostavi polna zaposlenost.

2. KEYNESIANIZEM

Klasična teorija trdi, da je vztrajna brezposelnost nemogoča, v 30-ih letih 20. stoletja pa so se srečevali z visoko in vztrajno brezposelnostjo.

a) naraščajoča AS

Ponudba ne ustvarja svojega lastnega povpraševanja, output se lahko od potencialnega oddalji za nedoločeno dolgo obdobje – krivulj AS je naraščajoča.

b) možno je ravnovesje ob outputu, ki je manjši od potencialnega

c) rigidnost cen in mezd

Keynes je poudarjal, da zaradi neprilagodljivih cen in plač ni ekonomskega mehanizma (nevidne roke), ki bi na hitro vzpostavil polno zaposlenost in zagotovil, da bi gospodarstvo proizvajalo pri polnih zmogljivostih.

d) ekonomska politika lahko s spreminjanjem AD vpliva na realni output

Z denarno in proračunsko politiko lahko vlada spodbuja gospodarstvo in mu pomaga ohranjati visoke ravni outputa in zaposlenosti (*Slika: AD → AD' ⇒ Q → Q'*).

e) *kratkoročna analiza*

Slika vaje in 32-2:

Agregatna ponudba je naraščajoča, kar pomeni, se bo pri višjem agregatnem povpraševanju output povečal, če le obstajajo neizrabljeni viri. Ko je AD majhno, bo output v ravnotežju pri A z visoko brezposelnostjo. Če agregatno povpraševanje preskoči iz AD v AD', se raven realnega outputa poveča iz A v B, pri čemer porasejo tudi cene.

KLASIKI	KEYNESIANIZEM
fleksibilnost cen in plač	rigidnost cen in plač
navpična AS	naraščajoča AS
odmiki od potencialnega outputa so kratki	ravnovesje lahko pri outputu majnjšem od potencialnega
politika vlade vodi le v rastočo inflacijo	ekonomska politika lahko vpliva na output in zaposlenost

TRIJE ODMIKI OD KEYNSOVE DOKTRINE

3. MONETARIZEM

a) *kvantitativna teorija denarja*

$$M \cdot V = P \cdot Q$$

denarni tok blagovni fond

poudarja, da M povzroča P, to je, da spremembe v količini denarja zahtevajo spremembe v nivoju cen. Da bi torej denarna masa vodila k povišanju cen, je potrebno, da se v ta analitičen sistem uvedejo predpostavke o konstantnosti posameznih variabel. Keynesova analiza je to tezo zavrnila, češ da količina denarja prej vpliva na obrestne mere kot pa na spremembo cen. V 50-ih letih je kvantitativno teorijo oživila spet monetaristična šola. Prepričani so, da spremembe količine denarja vedno povzročijo povišanje cen – inflacijo. Pri tem med spremembo M in P zmeraj poteče nek določen čas. Kvantitativna teorija denarja in cen uči, da se cene gibljejo sorazmerno s ponudbo denarja.

Dohodkovna hitrost (hitrost obračanja/obtočna hitrost) denarja = razmerje nominalnega BDP in količine denarja. Hitrost meri stopnjo po kateri se obrača količina denarja v primerjavi s celotnim dohodkom.

$$V = \frac{BDP}{M} = \frac{PQ}{M}$$

Hitrost denarja je relativno stabilna in predvidljiva. Ko ljudje in podjetja spremenijo svoje vzorce izdatkov in dohodka ali način kako plačujejo svoje račune se bo spremenila tudi hitrost obračanja denarja.

b) sprememba M kratkoročno določa nominalni output

$\uparrow M \cdot V = \uparrow P \cdot Q \uparrow$ - kratek rok (s povečanjem M se povečajo cene in output)

c) sprememba M dolgoročno določa raven cen

$\uparrow M \cdot V = \uparrow P \cdot Q$ – dolgi rok (s povečanjem M se povečajo cene, output ostane isti)

d) fleksibilnost cen in mezd na dolgi rok ter rigidnost cen in mezd na kratek rok

Slika – vaje:

Kratek rok: mezde so rigidne (enako kot Keynesianizem); dolgi rok: mezde se prilagodijo.

Kratek rok: $A \rightarrow B$ – povečanje BDP zaradi povečanja M

Dolgi rok: $B \rightarrow C$ – ker se povečajo cene se povečajo tudi plače (na dolgi rok vplivamo na cene – BDP je isti)

Phillipsova krivulja je relativno strma tudi kratkoročno in krivulja AS je precej strma.

e) ekonomska politika se omeji na zagotavljanje stabilne rasti M

Monetarizem je teorija določanja agregatnega povpraševanja. Uči, da na nominalno agregatno povpraševanje vplivajo predvsem spremembe ponudbe denarja. Proračunska politika je pomembna za nekatere stvari, toda na glavne ekonomske spremenljivke vpliva predvsem denar.

f) stabilnost zasebnega sektorja gospodarstva

Monetaristi verjamejo, da zasebni del gospodarstva, če ga pustimo lastnim mehanizmom, ni nagnjen k nestabilnosti. Namesto tega izhaja večina nihanj nominalnega BDP zaradi vladnih dejanj (predvsem sprememba ponudbe denarja)

KEYNESIANIZEM	MONETARISTI
poleg denarja, ki ima pomemben učinek na AD so pomembni tudi drugi dejavniki (fiskalna in monetarna politika)	na AS vpliva samo ponudba denarja - učinek denarja na AS je stabilen in zanesljiv
zelo elastična AS	skoraj navpična AS
problem brezposelnost	problem inflacija
Monetaristi menijo, da keynesianski ekonomisti pretiravajo glede deljivih plač in cen v gospodarstvu in da je nagib krivulje AS dosti bolj strm (manjši vpliv spremembe AD na cene).	
poudarjajo slabost monetarne politike (likvidnostna past)	poudarjajo slabost fiskalne politike (proračunski primankljaj)

Slabost monetarne in fiskalne politike: glej poglavje – Ekonomska politika za rast in stabilnost

4. NEOKLASIČNA MAKROEKONOMIJA

a) fleksibilnost mezd in cen na dolgi rok

Cene in plače se prilagodijo, da uravnotežijo ponudbo in povpraševanje.

b) ljudje oblikujejo racionalna pričakovanja

- ljudje oblikujejo nepristranske napovedi
- ljudje uporabijo vse razpoložljive informacije (razumejo kako gospodarstvo deluje in kaj počne vlada)
- ljudje bodo pričakovali takšno obnašanje in bodo v skladu s tem delovali

c) večina brezposelnosti je prostovoljne

Trgi dela se prilagajajo hitro, potem ko se plače spremenijo, in s tem uskladijo ponudbo in povpraševanje. Brezposelnost se po tem mišljenju poveča, ker v recesiji več ljudi "lovi" boljša delovna mesta, in ne ker ne morejo najti dela.

d) navpična Phillipsova krivulja

- poslovni cikel povzroči napačne zaznave

Visoka brezposelnost se pojavi, ker delavce zmedejo ekonomske razmere in prostovoljno pustijo svoje delo v upanju, da bodo našli drugo, pa se presenečeni znajdejo na uradu za zaposlovanje. *Padajoča Phillipsova krivulja* izhaja iz dinamičnega procesa, v katerem so ljudje začasno zmedeni glede realnih plač.

Slika vaje in 32-5:

Pričakovana stopnja spremembe denarnih plač – W' in predpostavimo, da cene rasejo enako hitro kot plače. Če je dejanska stopnja rasti plač (W) enaka pričakovani stopnji (torej $W=W'$), nihče ni presenečen ali prevaran, zato je brezposelnost enaka naravni stopnji. Točka A predstavlja izid naravne stopnje brez presenečenj. Točki B in C je težje dobiti. Vsaka od njiju izhaja iz neke vrste ekonomskega šoka. Predpostavimo, da je CB povečala ponudbo denarja, kar je povzročilo nepričakovano povečanje plač in cen. Delavci napačno zaznajo dogodke in ne vedo, da cene rasejo tako hitro kot plače. Zato ponudijo več dela, brezposelnost pada in gospodarstvo se pomakne v točko B. (Točka C – obraten proces). Če povežemo točki B in C, dobimo padajočo črto, ki je podobna Phillipsovi krivulji. Torej v neoklasični makroekonomiji

padajoča *navidezna* ali *iluzorna kratkoročna Phillipsova krivulja* izhaja iz napačnih zaznav glede realnih plač in relativnih cen.

- realni poslovni cikli

Ta princip razloži poslovne cikle le na osnovi premikov agregatne ponudbe brez kakršnekoli vloge za denarno ali druge sile povpraševalne strani.

- teorija učinkovite mezde

Ko podjetje poviša plače, da bi spodbudilo produktivnost, so iskalci službe pripravljene čakati v vrsti za to visoko plačana dela in s tem povzročiti visoko neprostovoljno brezposelnost. Značilnost te teorije je, da je neprostovoljna brezposelnost značilnost ravnotežja in sčasoma ne izgine.

- povezava učinkovitih finančnih rigidnih realnih trgov

e) *teorem neučinkovitosti politike*

Proračunska in denarna politika je neučinkovita v boju proti brezposelnosti. Pri racionalnih pričakovanjih ter prilagodljivih cenah in plačah pričakovani vladni ukrepi in politika ne morejo vplivati na realni output in brezposelnost.

5. EKONOMIKA PONUDBE (zgodnja 80-ta leta)

Poudarjala je motivacijo ljudi za delo in varčevanje ter predlagala veliko zmanjševanje davkov, da bi pospešila počasno ekonomsko rast in zastajajočo rast produktivnosti. Ukvarjala se je predvsem s krivuljo ponudbe (zmanjševanje pomena agregatnega povpraševanja).

a) *fleksibilnost cen in mezd*

b) *ekonomska politika ne vpliva na AS ne na AD*

c) *ekonomska politika ima dolgoročne in kratkoročne cilje*

d) *poudarek na motivaciji*

Motivacija označuje ustrezne donose od dela, varčevanja in podjetništva. Skušali so se izogniti protimotivacijam, ki izhajajo iz visokih davčnih stopenj.

e) *Zmanjšanje davkov*

Ekonomisti ponudbene strani menijo, da je vlada prepogosto uporabil davke za povečevanje prihodkov ali spodbujanje povpraševanja, medtem ko je zanemarila učinek rastočega davčnega bremena. Nekateri ponudbeni ekonomisti, kot Laffer so menili, da lahko visoke davčne stopnje dejansko zmanjšati davčne prihodke. *Lafferjeva krivulja* pravi, da visoke davčne stopnje skrčijo davčno osnovo, saj zmanjšujejo ekonomsko dejavnost. Znižanje davčnih stopenj, bi spodbudila ekonomsko dejavnost in dohodki se bodo povečali toliko, da se bodo davčni prihodki komajda zmanjšali ali pa utegnejo celo porasti. Dejansko so davčni prihodki v primerjavi s trendom močno upadli, kar je vodilo v povečanje vladnega primanjkljaja.

Slika - vaje: Lafferjeva krivulja (potencialna in dejanska)

$$\Rightarrow \uparrow G = \downarrow T \Rightarrow G \gg T \text{ proračunski -}$$

Slika 32-8: Mekroekonomski učinek ponudbenega zmanjšanja davkov

Ponudbeni ekonomisti so priporočili zmanjšanje davkov za spodbujanje ekonomske rasti. Zmanjšanje davkov ima dva učinka: krivuljo AD premakne v skladu z analizo multiplikatorja (pri nespremenjenih ostalih elementih bo zmanjšanje davkov povečalo potrošnjo in spodbudilo agregatno povpraševanje) navzven in poveča potencialni output (taki davki utegnejo povečati potencialni output, če se poveča ponudba dela in kapitala). Vendar je velikost povečanja potencialnega outputa kratkoročno le zmerno. In zato prikažemo zmanjšanje davkov kot premik krivulje AS le malo desno.

Problem:

krivulja AS se je premaknila le malo, medtem ko se je AD za veliko

Povečevanje AS:

- spodbujanje konkurence (isti Q pri nižji P)
 - privatizacija (privatna lastnina je bolj učinkovita kot državna – privatni interes)
- znižanje davčnih stopen

EKONOMSKA POLITIKA ZA RAST IN STABILNOST

1. EKONOMSKE POSLEDICE DOLGA

Proračun kaže za dano leto načrtovane izdatke vladnih programov in pričakovane prihodke od davčnega sistema.

Proračunski presežek se pojavi, ko vsi davki in drugi prihodki presežejo vladne izdatke za dano leto.

Proračunski primanjkljaj pa, ko izdatki presegajo davke.

Uravnotežen proračun ko so prihodki in izdatki v danem letu enaki.

Vladni dolg je sestavljen iz celotnih nakopičenih dolgov vlade, je celotna tolarska vrednost vladnih obveznic, ki jih ima javnost.

Notranji dolg je dolg države svojim državljanom. *Zunanji dolg* pa država dolguje tujcem.

Proračun:

- a) *dejanski proračun* zaznamuje dejanske denarne izdatke, prihodke in primanjkljaje v danem obdobju.
- a) *strukturni proračun* kaže, kolikšni bi bili vladni prihodki, izdatki in primanjkljaji, če bi gospodarstvo delovalo pri potencialnem outputu.
- b) *ciklični proračun* je razlika med dejanskim in strukturnim proračunom. Meri učinek poslovnega cikla na prihodke, izdatke in primanjkljaj.

Kritika učinkovitosti fiskalne politike (ki jo poudarjajo monetaristi)

a) *Učinek izrinjanja*

Slika –vaje:

Ko država poveča vladne izdatke, model multiplikatorja pravi, da se bo BDP povečal za 2-do 3-krat toliko, kot je povečanje G . Ko se povečata BDP in inflacija, je verjetno da bo to izzvalo denarno zaostrovanje, povečanje obrestnih mer in vodilo v apreciacijo deviznega tečaja. Rastoče obrestne mere in aprecirana valuta običajno zadušijo ali "izrinejo" domače in zuje naložbe.

Povečanje strukturnega primanjkljaja, ki ga povzročijo zmanjšanje davkov ali višji vladni izdatki, običajno poveča obrestne mere in zmanjša ali izrine naložbe.

Kritika učinkovitosti monetarne politike (ki jo poudarjajo keynesianci)

a) *Likvidnostna past*

Glej stran: 30

Slika – prosojnice:

Posledice proračunskega primanjkljaja

a) *učinek izrinjanja investicij*

b) *izguba učinkovitosti zaradi obdavčenja* (izkrivljajoči učinki na motivacijo)

c) *vladni dolg nadomesti zasebni kapital*

Učinek vladnega dolga je ta, da ljudje kopičijo namesto zasebnega kapitala vladni dolg in javni dolg nadomesti zasebni kapital. (Ko se vladni dolg poveča se tolar za tolar zmanjšujejo druga sredstva v premoženju ljudi. To se pojavi, ker moramo pri vladni prodaji obveznic, zmanjšati druga sredstva, saj je celotno želeno premoženje dano.)

Slika 33-2:

Podjetja povprašujejo po kapitalu, medtem ko gospodinjstva ponujajo kapital na osnovi varčevanja v obliki zasebnih in "javnih" sredstev. Krivulja povpraševanja je padajoča krivulja podjetniškega povpraševanja po kapitalu, medtem ko naraščajoča krivulja prikazuje ponudbo kapitala gospodinjstev. Pred dolgom v *a)* vidimo ravnotežje brez vladnega dolga. Primer po dolgu *b)* pa kaže učinek 1000 enot vladnega dolga. Dolg premakne neto ponudbo kapitala v levo za 1000 enot vladnega dolga. Novo ravnotežje se vzpostavi levo navzgor vzdolž krivulje povpraševanja po kapitalu, ter iz točke A v B. Obrestna mera je višja in odvrta podjetja od posedovanja kapitala, količina kapitala pade.

d) povečanje i

Velik vladni dolg običajno zmanjša rast potencialnega outputa, ker nadomesti zasebni kapital, povečuje neučinkovitost zaradi obdavčenja in narod sili k zmanjšanju potrošnje, da lahko servisira svoje mednarodne dolgove.

DEVIZNI TEČAJ

Devizni tečaj je cena ene valute v enotah druge valute. Devizni tečaj določajo silnice na deviznem trgu, ki je trg za trgovanje z različnimi valutami.

Kotacije:

- *direktna*

Količina domače valuten za 1 tujo valuto. 1 EUR = 240 SIT

- *indirektna*

Količina tuje valute za 1 domačo valuto. 1 SIT = 0,0042 EUR

1) Prva delitev:

- *bilateralni devizni tečaj*

Devizni tečaj med dvema valutama (npr.: EUR in USD)

- *multilateralni devizni tečaj*

Košarica valut (tako je bilo v Evropi pred uvedbo EUR → DEM, franki, lire...)

2) Druga delitev:

- *nominalni devizni tečaj*

Koliko Sit je za 1 EUR.

- *realni devizni tečaj*

je nominalni devizni tečaj popravljen za indeks relativnih cen, ki odraža odnos med gibanjem tujih cen nasproti domačim cena.

E – realni tečaj p_d – cene doma

e – nominalni tečaj p_t – cene v tujini

Pariteta kupne moči (PPP): 1 SIT je v različnih državah različno vreden. PPP meri kupno moč različnih nacionalnih valut in PPP pravi, da mora imeti enota neke valute enaki kupno moč v vseh državah, za katere se dala primerjava. Manj razvite države z nizkimi cenami pridobijo na BDP, če računamo z PPP; obratno pa velja za razvitejše države z visokimi cenami.

$$1 = \frac{e * p_t}{p_d} \rightarrow \text{vseeno kje kupuje, isto kupujemo v tujini kot doma}$$

DEVIZNI TRG

Devizni trg je trg, na katerem trgovamo z valutami različnih držav in kjer se določa devizni tečaj.

Slika vaje, 34-3: Določanja deviznega tečaja

Ravnotežje se vzpostavi pri E. Če bi bil devizni tečaj nad E, bi imeli presežno ponudbo 'dolarjev'. Če bi država ne pokupila te presežne ponudbe za uradne rezerve, bi tržne sile potisnile devizni tečaj nazaj navzdol, da bi uravnotežile ponudbo in povpraševanje pri E.

Slika 34-4: Zmanjšanje povpraševanja po tolarjih vodi v deprecijacijo tolarja

Denimo, da je recesija ali deflacija v tujini znižala tuje povpraševanje po tolarjih. To premakne povpraševanje po tolarjih na levo. Devizni tečaj deprecira, medtem, ko tuj denar aprecira.

Sistem deviznega tečaja

a) Drseči (prilagodljivi, plavajoči) devizni tečaj

Devizni tečaji so povsem prilagodljivi in se gibljejo izključni pod vplivom ponudbe in povpraševanja. Vlade se ne vmešavajo v gibanje svojega deviznega tečaja in ne skušajo določiti vrednosti posameznega tečaja. Relativne cene valut določa tržišče na osnovi kupovanja in prodajanja gospodinjestev in podjetij.

b) Stalni (trdni, togi, neprilagodljivi) devizni tečaj

Vlade določijo devizni tečaj, po katerem se bo menjavala njihova valuta v druge.

Slika – vaje:

Obrestna arbitraža (vaje)

c) Nadzorovano drsenje

Pustimo, da trg kaže smer, ukrepamo pa samo pri velikih odstopanjih. Devizni tečaj se giblje v relativno ozkem razponu okrog uradnega deviznega tečaja. Če je odstopanje večje od dovoljenega, mora intervenirati centralna banka, za to pa potrebuje devizne rezerve.

Terminologija sprememb deviznih tečajev

Devalvacija (v sistemu fiksnih deviznih tečajev) oz. *depreciacija* (sistem fleksibilnih deviznih tečajev) je zmanjšanje vrednosti domače valute glede na tujo valuto. V tem primeru je potrebno za enoto tuje valute odšteti več enot domače valute.

Revalvacija (sistem fiksnih deviznih tečajev) oz. *apreciacija* (sistem fleksibilnih deviznih tečajev) je povečanje vrednosti domače valute glede na tujo valuto. V tem primeru je potrebno za enoto tuje valute odšteti manj enot domače valute.

Ko se zmanjša vrednost valute v primerjavi z valuto druge države, pravimo, da je domača valuta *depreciirala*, medtem ko je tuja *apreciirala*.

$e = 240 \text{ SIT/EUR} \rightarrow 270 \text{ SIT/EUR} \Rightarrow e^{\uparrow}$ - depreciacija (tolar je vreden manj, več tolarjev moramo dati za 1 evro; evro je vreden več)

PLAČILNA BILANCA

Plačilna bilanca je sistematičen prikaz vseh ekonomskih transakcij med dano državo in preostalim svetom.

Dva dela:

I. Tekoči račun

1. Blago
2. Storitve
3. Dohodek (koliko mi zaslužimo v tujini in tujci pri nas)
4. Transferji (nima protitoka)

II. Kapitalski in finančni račun

1. Kapitalski račun
 - kapitalski transferji
 - patenti in licence
2. Finančni račun
 - neposredne naložbe (domače v tujini in tuje v Sloveniji)
 - naložbe v vrednostne papirje (domače v tujini in tuje v Sloveniji)
 - ostale naložbe (terjatve, obveznosti)
 - mednarodne denarne rezerve (npr. – 642: gre samo za predznak, ker mora biti bilanca uravnotežena, MDR ne morejo biti negativne)

III. Statistična napaka

$$I + II + III = 0$$

Če transakcija prinese tujo valuto v državo, ji pravimo *priliv* (kredit) in jo zabeležimo kot **plus**. Če pa transakcija povzroči trošenje tuje valute, je *odliv* (debet) in jo zabeležimo kot **negativno**. Na splošno je **izvoz priliv** in **uvoz odliv**.

Vsota postavk v delu I je *saldo tekočega računa*. *Trgovinska bilanca* se nanaša le na izvoz in uvoz blaga.

+ pritok deviz (izvoz blaga)
- odtok deviz (uvoz blaga)

50 → za 50 enot je izvoz večji od uvoza

PRIMERJALNE PREDNOSTI in PROTEKCIONIZEM

PRIMERJALNE PREDNOSTI

Načelo relativne primerjalne prednosti pravi, da bo vsaki državi koristilo, če se specializira za proizvodnjo in izvoz tistih dobrin, ki jih lahko proizvaja po relativno nižjih stroških. Nasprotno pa bo vsaki državi koristilo, če uvaža tiste dobrine, ki jih proizvaja po relativno visokih stroških.

1. Teorija absolutnih prednosti – Adam Smith

Absolutno primerjamo.

2. Teorija relativnih primerjalnih (komparativnih) prednosti – David Ricardo

Zavoljo preprostosti je Ricardo delal le z dvema regijama in dvema dobrinama ter se odločil, da bo meril vse proizvodne stroške v delovnih urah. Primer: analiza hrane in oblačila za Evropo in Ameriko.

a) Analitično

Proizvod	Potrebno delo za proizvodnjo (delovne ure)	
	v Ameriki	v Evropi
1 enota hrane	1	3
1 enota oblačil	2	4

V Ameriki za proizvodnjo 1 enote hrane potrošijo 1 uro dela, medtem ko enota oblačil zahteva 2 uri dela. V Evropi so stroški za hrano enaki 3 uram dela in za oblačila 4 uram dela. Vidimo, da ima Amerika *absolutno prednost* pri obeh dobrinah, saj jo lahko proizvaja z večjo absolutno učinkovitostjo kot Evropa. Vendar ima Amerika *primerjalno prednost* pri hrani, medtem ko ima Evropa primerjalno prednost pri oblačilih, saj je hrana v Ameriki relativno cenena, medtem ko so oblačila relativno manj draga v Evropi.

1. Če ni mednarodne trgovine

Proizvod	(Št. proizvodov na delovno uro)	
	v Ameriki	v Evropi
1 enota hrane	1	1/3
1 enota oblačil	1/2	1/4

Primerjamo oportunitetne stroške:

Amerika – hrana za obleko $1/(1/2) = 2$

- obleka za hrano $(1/2)/1 = 1/2$

Evropa – hrana za obleko $(1/3)/(1/4) = 4/3$

- obleka za hrano $(1/4)/(1/3) = 3/4$

V Ameriki so oblačila dvakrat dražja od hrane, v Evropi pa oblačila stanejo samo 4/3 cene hrane.

2. Po trgovini

Zdaj pa denimo, da so odstranili vse carine in je dovoljena in je dovoljena prosta trgovina. Pri prosti trgovini se spremeni sestava proizvodnih dejavnosti v obeh regijah. Amerika odtegne vire iz proizvodnje oblačil in proizvaja hrano, medtem ko Evropa zmanjša kmetijski sektor in razširi svojo proizvodnjo oblačil. Ko se konča prilagajanje mednarodni trgovini, se morajo cene oblačil in hrane v Evropi in Ameriki izenačiti. Ker ne vemo kakšne so natančne količine ponudbe in povpraševanja, le ocenimo raven cen, ki mora ležati nekje med evropskim razmerjem cen in razmerjem cen v Ameriki. Denimo, da je končno razmerje 2/3, tako da

lahko 2 enoti oblačil zamenjamo za 3 enote hrane. *Pri prosti trgovini države usmerijo proizvodnjo na področja, kjer imajo primerjalno prednost.*

Koristi od trgovine

Ko se države pri prosti trgovini usmerijo na področja svojih primerjalnih prednosti, imajo od tega koristi vse udeleženske trgovine. Ko se specializirajo na področjih svojih primerjalnih prednosti in trgujejo s svojimi proizvodi za te dobrine, kjer nimajo primerjalne prednosti, lahko v primerjavi s položajem brez trgovine delavci v vsaki regiji za enako količino dela dobijo večje količine potrošnih dobrin.

b) grafično

Za grafično analizo porabimo krivuljo proizvodnih možnosti. Z uporabo izhodiščne tabele lahko predpostavimo, da imajo tako Evropa kot Amerika na voljo 600 enot dela in iz tega lahko izpeljemo krivuljo proizvodnih možnosti za posamezno regijo.

1. Brez trgovine

Slika 35-1:

2. Odprtje trgovine

Slika 35-2 in vaje:

Zdaj je dovoljena odprta trgovina med obema regijama. Hrano lahko zamenjamo za oblačila po določenem razmerju cen, temu razmerju izvoznih cen v primerjavi z uvoznimi cenami imenujemo *menjalni pogoji*. Evropska krivulja je bližje izhodišču kot ameriška, ker ima manjšo produktivnost v obeh panogah. Če bi Amerika lahko trgovala po evropskih relativnih cenah, bi se premaknila na levo navzgor. Evropa, če bi mogla trgovati po ameriških cenah, lahko specializirala za proizvodnjo oblačil in se premaknila navzdol na desno.

Ravnotežno razmerje cen

Privzemimo zdaj, da je povpraševanje tako, da je končno razmerje cen $2/3$, pri katerem lahko zamenjamo 3 enote hrane za 2 enoti oblačil. *Krivulja potrošnih možnosti* se začne pri točki popolne specializacije za regijo in ima nagib svetovnega razmerja cen. Končni izid prikazujeta točki E, na grafu 35-2. Pri tem ravnotežju proste trgovine se bo Evropa specializirala za proizvodnjo oblačil in Amerika za proizvodnjo hrane.

Slika 35-3:

Prosta trgovina razširja potrošne možnosti Amerike. Črta DA prikazuje ameriško krivuljo proizvodnih možnosti, ko Amerika lahko prosto trguje pri razmerju cen $2/3$ in se zaradi tega specializira povsem za proizvodnjo hrane (pri A). Puščici od S do B' in A do S kažeta količino ameriškega izvoza (+) in uvoza (-). Tako se zaradi proste trgovine Amerika prestavi v B', kjer je navoljo večja količina obeh dobrin, kot pa, če bi tisti, kar potroši, proizvajala vzdolž DA.

PROTEKCIONIZEM

Slika 35-8:

Zaprto gospodarstvo. Slika kaže krivulji ponudbe in povpraševanja po oblačilih v Ameriki. Ceno določa svetovni trg in je enaka 4 dolarje za enoto oblačila. Če so denimo transportni

stroški tako visoki, da preprečijo uvoz, je v tem primeru ravnotežje med domačo ponudbo in povpraševanjem za ameriški trg v točki N.

Prosta trgovina. Vodoravna črta pri 4 dolarjih prikazuje krivuljo ponudbe uvoza. Je vodoravna in popolnoma cenovno prožna, ker predpostavljamo, da je ameriško povpraševanje premajhno, da bi vplivalo na svetovno ceno oblačila. Ko se odpre trgovanje zmanjša cono oblačil na svetovno ceno 4 dolarje za enoto. Na tej ravni bodo domači proizvajalci ponudili količino ME (100 enot), medtem, ko bodo potrošniki želeni kupiti 300 enot. Razlika, ki je kaže odebeljena črta EF, je količina uvoza.

Prohibitivna carina je carina, ki je tako visoka, da lahko prepreči vsak uvoz (Slika 35-7 – ko bi bila carina več kot 4 dolarje za enoto; več kot je razlika med ceno brez trgovine in svetovno ceno).

Neprohibitivna carina je carina, ki bi škodila trgovini, ne pa bi jo povsem odpravila.

Kvote imajo enake kakovostne učinke kot carine.

Ekonomska škoda carine

Carina običajno poviša ceno, zmanjša potrošeno in uvoženo količino in poveča domačo proizvodnjo. Carine tako ustvarijo ekonomsko neučinkovitost. Ko uvedemo carine, je ekonomska škoda za potrošnike večja od vsote dohodka, ki ga dobi vlada, in dobička, ki zaslužijo proizvajalci.

Slika 35-9:

+ *Korist za državo:* Področje B je dohodek, ki ga na račun carine pobere vlada (carina x število enot uvoza).

+ *Korist za proizvajalce:* Carina zviša cene na domačem trgu s 4 na 6 dolarjev in proizvajalci povečajo svoj output na 150. Torej se celotni dobiček poveča za 250 odstotkov, kar prikazuje področje LEHM, in je neka 200 dolarjev za stare enote in še dodatnih 50 dolarjev za 50 novih enot.

- *Izguba za potrošnike:* Carina potrošnikom nalaga velike stroške. Celotno izgubo potrošnikovega presežka podaja področje LMJF in je enaka 550 dolarjem.
- *Neto družbeni stroški:* so torej 100 dolarjev. To lahko ocenimo z vsoto področij A in C. trikotnik A so stroški neučinkovitosti pri proizvodnji, ki jo povzroči višja domača cena. Trikotnik C je neto izguba potrošnikovega presežka zaradi neučinkovito visokih cen, potem ko od potrošnikovega presežka odštejemo carinske dohodke in tudi dobičke podjetij. Področji A in C predstavljata neučinkovitost carin, ki jih ni mogoče zmanjšati.

UPRAVLJANJE GLOBALNEGA GOSPODARSTVA

MEDNARODNI DENARNI SISTEM

Čisti drseči devizni tečaj

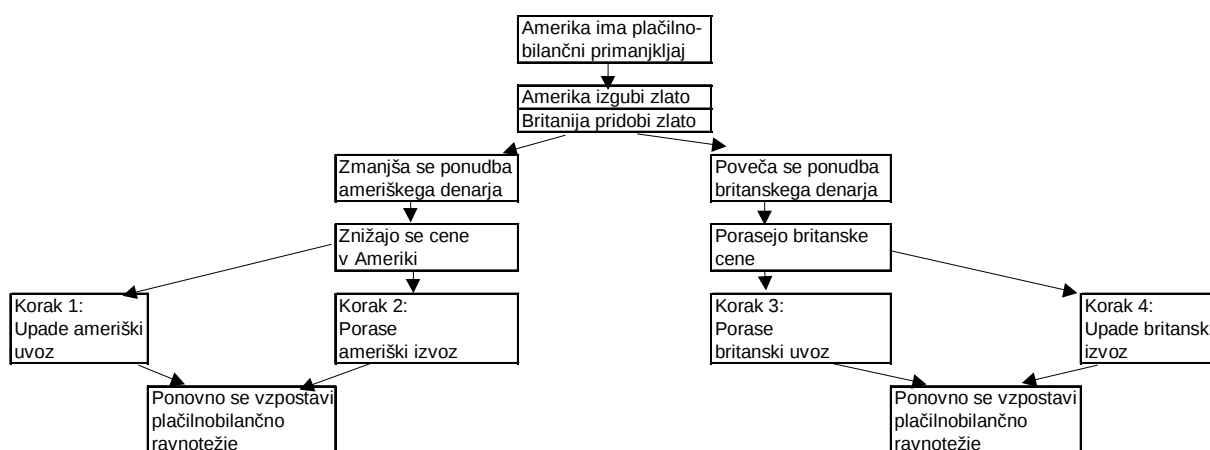
Stalni devizni tečaj : klasični zlati standard

Zgodovinsko je bil najpomembnejši sistem stalnih deviznih tečajev zlati standard, ki so ga občasno uporabljali med letoma 1717 in 1933. V tem sistemu je vsaka država določila vrednost svoje valute, izražena v stalni količini zlata, in s tem vzpostavila stalne devizne tečaje med državami, ki so uporabljale zlati standard. Edina razlika je bila med državami, da so lahko izbrale različne enote za svoje zlate kovance. Npr. britanski kovanci – ¼ unče zlata (funt), ameriški kovanci – 1/20 unče zlata (dolar). V tem primeru je britanski funt 5-krat težji od ameriškega dolarja in zato je bil devizni tečaj 5 dolarjev/1 funt.

Prilagoditveni štiridelni mehanizem Davida Huma

Kaj se zgodi, če plače in cene v neki državi porasejo tako močno, da njene dobrine na svetovnem trgu niso več konkurenčne? Pri drsečih sistemih bo ta učinek inflacije izničila depreciacija deviznega tečaja. Problem pa je pri stalnih deviznih tečajih.

Humova razlaga je temeljila na kvantitativni teoriji cen. Ta doktrina pravi, da je splošna raven cen v gospodarstvu sorazmerna s ponudbo denarja. pri zlatem standardu je bilo zlato pomemben del ponudbe denarja. Denimo, da ima Amerika velik trgovinski primanjkljaj in začne izgubljati zlato. Po kvantitativni teoriji cen zmanjša izgubo zlata ameriško ponudbo denarja, kar zniža tudi cene in stroške. Zaradi tega 1) Amerika zmanjša svoj uvoz tujih dobrin, ker postanejo relativno drage, 2) in ker so postale doma proizvedene dobrine relativno cenejše na svetovnih trgih, ameriški izvoz porase. Nasprotni učinek se pojavi v Britaniji in drugih državah. ker Britanski izvoz hitro rase, ta dobiva v zameno zlato. Britanska ponudba denarja zato porase, kar poveča britanske cene in stroške. Tukaj sta še dva dela Humovega mehanizma: 3) britanski in drugi tuji izvoz je postal relativno dražji, zato se zmanjša količina dobrin izvoženih v Ameriko in drugam, 4) ter Britanci, ki se ubadajo z višjo domačo ravno cen, zdaj uvažajo več ameriških cenjenih dobrin.



MEDNARODNE INSTITUCIJE

1. **GATT** (splošni sporazum o carinah in trgovini), ki se je leta 1995 prelevil v **Svetovno trgovinsko organizacijo – WTO**

2. Brettonwoodski sistem

Udeleženci konference v Bretton Woodsu se dobro spominjajo, kako je bil zlati standard preveč tog in je prispeval k poglobljanju ekonomskih kriz. Da bi nadomestili zlati standard, je brettonwoodski sistem vzpostavil paritete za vsako valuto, izražene v ameriških dolarjih in v zlatu. Npr. pariteto za britanski funt so določili pri 12,5 funta za unčo zlata. Ker je bila cena zlata 35 dolarjev za unčo, je to pomenilo uradni devizni tečaj med dolarjem in funtom, enak $35 \text{ dolarjev} / 12,5 \text{ funta} = 2,8 \text{ dolarja za } 1 \text{ funt}$, kar so tudi določili kot uradno pariteto. Ohranili so stabilnost zlatega standarda, hkrati pa so začeli posnemati tudi 'prilagajanje' drsečih deviznih tečajev.

3. Mednarodni denarni sklad - IMF

Upravlja mednarodni denarni sistem in deluje kot centralna banka za centralne banke. Države članice mu posojajo svoje valute in IMF nato ta sredstva posodi naprej, da pomaga državam s težavami v plačilni bilanci. IMF pošlje izvedenca v državi, ki ima probleme v plačilni bilanci, skupaj naredijo načrt 'reševanja'. Ko se sporazumejo glede tega načrta, bi IMF državi odobril posojilo.

4. Svetovna banka

Ta banka je dobila kapital od bogatih držav, ki so prispevale delež sorazmerno z njihovim ekonomskim pomenom, izraženim v BDP in drugih dejavnikih. Banka daje državam posojila z nizkimi obrestmi za projekte, ki so ekonomsko zdravi, vendar jim ne uspe pritegniti financiranja iz zasebnega sektorja. Če izberejo projekte modro se bo proizvodnja v državah posojiljemalkah za več kot dovolj, da bodo lahko odplačale obresti za posojila.

KLJUČNI POJMI

1. Avtomatski (samodejni) stabilizator in diskrecijska politika

Samodejni stabilizator. Vsak poseg ekonomske politike povzroča stroške. Torej je bolje, ko bi čim manj ukrepali. Pri tem nam pomagajo instrumenti ekonomske politike, ki tudi brez spreminjanja omogočajo prilagajanje želenim ciljem. Primer: progresivni davki – pri visoki ravni dohodka lahko pričakujemo, da bomo morali plačati visok davek od dohodka, če pa nam bo raven dohodka upadla nižje po lestvici, bo obdavčitev manjša ter zavarovanje in transferji v primeru brezposelnosti za zagotavljanje minimalnega življenjskega standarda.

Diskrecijska politika pomeni intenzivno državno (vladno) intervencijo v gospodarstvu, ki naj preko dinamiziranja povpraševanja omogoči približevanje k potencialnemu outputu oz. polni zaposlenosti.

2. Tržno gospodarstvo, mešano gospodarstvo in kapitalizem

Tržno gospodarstvo je gospodarstvo, v katerem se ločijo odgovori na vprašanja glede razporeditve virov, kaj, kako in za koga, predvsem na osnovi ponudbe in povpraševanja na trgu. V tej obliki ekonomske organizacije podjetja, ki jih vodi želja po maksimiziranju dobička, kupujejo inpute in prodajajo outpute. Gospodinjstva sodelujejo na trgu s svojih dohodki od proizvodnih dejavnikov in določajo povpraševanje po dobrinah. Vzajemno delovanje med ponudbo podjetij in povpraševanjem gospodinjestev potem določi cene in količine dobrin.

Mešano gospodarstvo. Prevladujoča oblika ekonomske organizacije v nekomunističnih gospodarstvih. Mešana gospodarstva oblikujejo svojo ekonomsko organizacijo pretežno na osnovi sistema cen, uporabljajo pa tudi različne vladne posege (instrumenti ekonomske politike) za uravnavanje ekonomske nestabilnosti in tržnih slabosti.

Kapitalizem je ekonomski sistem, v katerem je večina lastnine (zemlja in kapital) zasebne. V takšnem gospodarstvu so zasebni trgi osnovni način razporeditve virov in ustvarjanje dohodka.

3. Greshamov zakon

Zakon, ki pravi, da 'slab denar izrine dober denar' – to pomeni, da ljudje, če so nezaupljivi do ene komponente ponudbe denarja, kopičijo 'dober denar' in se poskušajo otresti 'slabega denarja'.

4. Engelovi zakoni

Ko se povečuje dohodek revne družine povečujejo svoje izdatke za hrano (jedo več in bolje). Toda ko se njihovi dohodki večajo, bodo ljudje povečevali izdatke za hrano le do neke meje. Torej delež celotnih izdatkov, ki so namenjeni za hrano, z večanje dohodka upade. Izdatki za luksuzne dobrine (obleka, rekreacije, avtomobili) se povečajo bolj kot sorazmerno z dohodkom. Varčevanje poraste precej hitro, ko rase dohodek – varčevanje je največji luksuz.

